

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 26:2 (2021), SS. 227-266.

Makale Gönderim Tarihi: 16.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 18.12.2021

Araştırma Makalesi

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN İLMİYE İCÂZETNÂMESİ

Necmi ATİK*

Öz

İcâzetnâmeler, kaynak değeri açısından tarihî birer vesika hükmündedirler. İcâzetnâme, sahibi için, onun eğitim-öğretim faaliyetine etkin bir kimlikle katılabilme yeterliliğini göstermektedir. İcâzetname hangi bilim alanında hazırlanmışsa o ilimde, geriye doğru Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar uzanan bir zincirle bütün âlimler, icâzetnâmede dua ve hayırla anılmaktadır. Çalışmamızın konusu, birçok farklı alanda eserler telif ve tercüme etmiş, farklı medreselerde müderrislik, Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde hocalık görevinde bulunmuş bir âlim olan Elmalılı'nın ilmiye icâzetnâmesidir. Elmalılı, diğer icâzetnâmelerden farklı olarak, icâzetnâmesinde isimleri geçen âlimlerin hayat hikâyelerini de hâşiye şekliyle kaleme almıştır. Çalışmamızda, Elmalılı'nın icâzetnâmesi, Arapça aslından Türkçeye tercüme edilerek âlimlerin silsilesi ortaya konulmuş ve şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese Eğitimi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İlmiye İcâzeti, Ulemâ Silsilesi, Kayserili Mahmud Hamdi Efendi.

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'S THEOLOGY IJAZATNAME

Abstract

Ijazatnames (degrees) are considered historical documents in terms of their source value. Ijazatnames show the ability of its owner to participate in education and training activities with an effective title. In whichever field of science the ijâzetname was prepared, all scholars were commemorated with prayers and goodness in the ijâzetname with a chain that goes back to the time of Muhammad. The subject of our study is the scientific degree of Elmalılı, a scholar who has translated and compiled works in many different fields, worked as a professor in different madrasahs, and as a lecturer in the Faculty of Law and the Faculty of Political Sciences. Unlike other ijâzetnames, Elmalılı wrote down the life stories of the scholars whose names were mentioned in the ijâzetnâme in the form of footnotes. In our study, Elmalılı's ijâzetnâme is translated from the Arabic

---

Atıf: Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmiye İcâzetnâmesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26:2 (2021): 227-266.

* [Necmi Atik, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora. necmiatik@hotmail.com](mailto:necmiatik@hotmail.com), ORCID: 0000-0001-7370-8577

original to Turkish, and the chain of the chain of scholars is revealed and examined in terms of form and content.

Key Words: Madrasa Education, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Scholarly Ijazatname, Sequence of scholars, Mahmud Hamdi Efendi from Kayseri.

Giriş

İcâzet, "c-v-z" kökünden türeyen bir kelime olup sözlükte; izin vermek, onaylamak, ruhsat vermek, bir şeyi geçerli ve mâkûl saymak mânâlarına gelmektedir.¹ *Mucmelu'l-Lugat*'ta, "su akıtmak" mânâsıyla "bir âlimin ilmini talebesine aktarması" şeklinde terimleşmiştir.² *es-Sıhah*'ta "İsteceztuhû fe-ecâzeni" denildiğinde, "ondan (hayvan veya arazî sulamak için) su istedim, o da bana verdi" mânâsı verilmiştir.³

İcâzetnâme kelimesi Arapça ve Farsça iki kelimenin terkibi olup, Arapça "icâzet" kelimesi ile Farsça "mektup, kitap" anlamındaki "nâme" kelimelerinin birleşimidir ve "izin kâğıdı" mânâsında bir terimi oluşturmaktadır.⁴ Ona sahip olan kişinin ilmî alanda hangi tür bilgileri olduğunu, öğrenim seviyesini, yeterliliğini ve bu alandaki yeteneğini gösteren bir tahsil belgesi olan icâzetnâme, aynı zamanda, icâzetnâme sahibinin kazanımlarını kendi öğrencilerine aktarma izninin olduğu öğretim ruhsatıdır.⁵

Medrese derslerini tamamlayanlara "İlmî İcâzet", hadis-i şeriflerin rivâyetlerini sözlü ve yazılı nakletme ruhsatı verilenlere "Hadis İcâzeti", bir tarikatta seyr u sülûkunu tamamlayanlara "Tarikat İcâzeti", iş ve sanat ehline verilen "Sanat ve Meslek İcâzeti" ve tıp, eczacılık ve riyâzî ilimler için verilen "Fennî İcâzet" olmak üzere, icâzetler beş kısma ayrılmaktadır.⁶ İcâzet veren hoca (mûciz), icâzet alan talebe (mûcez), icâzete konu olan kitap, kitaplar veya ilimler (mücâzun bih) ve bu icâzetin sözlü veya yazılı olarak ifâde edilmesine icâzetnâme denilmektedir ve bunlar icâzetin temel unsurlarını oluşturmaktadır.⁷

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990), 5/326.

² Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mucmelu'l-Lugat*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultan, (Beyrut: Medresetü'r-Risâle 1986), 1/202.

³ Ebu Nasr İsmail b. Hammâ Cevherî, *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin 1990), 3/ 871.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli eğitim Basımevi 1983), 2/19.

⁵ Mesut İdriz, "İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği", *Değerler Eğitim Dergisi* 1/3, (2003), 175.

⁶ Cemil Akpınar, "İcâzet", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayın Matbaacılık, 2000), 21/394-398.

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/19-20.

İslam dünyasında köklü bir geleneği olan icâzetnâmenin ilk örneği, hicrî 3. asrın sonlarına doğru Kadı İsmail b. el-Cehdâmî tarafından Hanefî kadılarından Ebû Ca'fer Ahmed b. İshâk b. el-Bühlûl et-Tenûhî el-Enbârî (ö. 318/930) için yazılan, kapsamı ve üslubu bakımından bir eğitim ve öğretim düzeni içinde edinilen bilgileri, rivâyetleri veya bunların yazılı kayıtlarını nakletme yetkisi veren belgedir.⁸ İlk olarak hadis alanında yazılı hâle gelen icâzet kelimesi, "hadis rivayetine sözlü veya yazılı izin verme ve rivâyet hakkını devretme" anlamında kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde hadis dışındaki alanlarda da kullanılmaya başlanmış, hicri dördüncü asırdan sonra bütün İslam coğrafyasında eğitim alanında uygulanagelen bir pratik haline dönüşmüştür.⁹ Zamanla icâzet kelimesiyle "icâzetü'l-fetva, icâzetü'l-fıkıh, icâzetü't-tedrîs, icâzetü't-tıp, icâzetü'l-ferâiz, icâzetü'l-hisâb, icâzetü'l-hat, icâzetü't-tarîk" gibi terkipler oluşmuştur.¹⁰ Bu gelenek hicri dördüncü asırdan sonra bütün İslam coğrafyasında eğitim alanında uygulanagelen bir pratik haline dönüşmüştür.¹¹

Osmanlı eğitim-öğretim sistemi içerisinde, icâzetnâme uygulaması sadece ulûm-ı âliye (sarf, nahiv, belagat, dil ve edebiyat gibi başka bilgilerin öğrenilmesine yarayan ilimler) ve ulûm-ı 'âliye (tefsir, kelam, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi yüksek dinî ilimler) alanlarında tahsilini tamamlayanlar için geçerli değildi. Aynı zamanda astronomi, tıp, cebir ve geometri gibi diğer ilim dallarını bitirenler de icâzetnâme alabilmekteydi. Örneğin, Mayıs 1291/Mayıs 1875 yılında Çölemerik kazasında¹² dünyaya gelen Mehmet Emin Efendi, tefsir alanında ilmini tamamlamakla birlikte felekiyât (astronomi) tahsilini de tamamlayıp icâzet almıştır.¹³ Benzer şekilde son devir Osmanlı âlimlerinden astronomi alanında eğitim görmüş daha birçok ismi zikretmek mümkündür.¹⁴ Tıp medreselerindeki uygulama ise, diğer normal medreselerdeki uygulamayla paralellik göstermekteydi. Tıp eğitimini tamamlayıp tabip olan bir öğrenci, mesleğini icrâ edebilmek için hekimlik diploması anlamına gelen tabiplik icâzeti almaktaydı. Sonraları icâzetsiz tabiplerin mesleğe girişini engellemek ve ehil olanları

⁸ Cemil Akpınar, "İcâzet", 21/394; Bk. Ebubekir Sifil, "İbnü'l-Bühlûl", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayın Matbaacılık, 1999), 20/536-537.

⁹ Mesut İdriz, *İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği*, 177.

¹⁰ Cemil Akpınar, "İcâzet", 21/393.

¹¹ Mesut İdriz, "İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği", s. 177.

¹² Çölemerik, Van vilayetine bağlı Hakkâri sancağı sınırları içerisinde yer alan bir kazadır [Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Ağları (Alfabetik Sırayla)*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006), 132].

¹³ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricâinin Teracim-i Ahvâli)*, (İstanbul: Zafer Matbaası, 1980), III, 163-164.

¹⁴ Bu isimler için bkz: Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), I, 347-348.

tabipliğe kazandırmak için imtihan usulü getirilmiş, başarı gösterenlere icâzet verilmiştir.¹⁵

A. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Elmalılı, Cemâziyelûlâ 1295/Mayıs-Haziran 1878'de¹⁶ Antalya'nın Elmalı ilçesinin Karyağdı mahallesinde 3 nolu hanede doğdu.¹⁷ Babası Numan Efendi, Burdur'un Gölhisar kazasına bağlı Yazır köyünden, Muhammed Efendi'nin oğludur.¹⁸ Annesi Fatma Hanım Elmalılı'dır ve Sarıları diye bilinen Elmalı âlimlerinden Abdullah Efendi'nin oğlu Muhammed Efendi'nin kızıdır.¹⁹

Elmalılı, İbtidâiye ve Rüşdiye okullarını (ilk ve orta tahsilini) memleketi olan Elmalı'da okudu. 1302/1884'den 1308/1890'a kadar nahivden *İzhar*'a kadar babası ve dayısı Hakkı Efendi'den Elmalı'da tahsilde bulundu. Kendi kendine hâfızlığını tamamladı. Elmalılı'nın meşhur âlimlerinden olan büyük amcası Mehmed Emin Efendi'den özel olarak dersler gördü.²⁰ 1311/1894 yılında dayısı Mustafa Zekâî Sarılar, Muhammed Hamdi Yazır'ı, Finike'den Antalya'ya, Antalya'dan da deniz yoluyla İstanbul'a getirdi ve Küçük Ayasofya Medresesi'nde avlu kısmında bulunan odasına, kendi yanına yerleştirdi.²¹ Elmalılı, Küçük Ayasofya Medresesi'nde ilmiye icâzetli Oflu Şeyh Hacı Mehmed Kâmil Efendi'ye (1825-1912) intisap etti.²² Medrese tahsiline devam etmek için yaptığı araştırmalarının sonunda Bâyezid dersiâmlarından Kayserili Büyük Hamdi Efendi'nin²³ derslerine katıldı. Büyük Hamdi Efendi'den, nahiv, mantık, meânî,

¹⁵ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, II, 28.

¹⁶ Elmalılı'nın, torunu Mehmet Hamdi Yazır'da bulunan metrukâtında yaptığımız araştırma ve incelemelerde rastladığımız, günümüze kadar saklı kalan, kendi el yazısı ile yazdıkları ve 1294/1877 Elmalı'da doğdukları zamandan, tefsir çalışmalarına başladığı son dönemleri de içine alan özgeçmişlerindeki bilgiler çerçevesinde şu ana kadar Elmalılı'nın hayatı hakkında verilen bilgilerin eksik veya yanlış olduğu tespit edilmiştir. Bk. Necmi Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, (Antalya: Kutlu Avcı Matbaacılık, 2013), 11.

¹⁷ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 11; Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 2.

¹⁸ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 11.

¹⁹ "Kaht-ı Ricâl Ortamında Bir İlim Deryâsı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", *Altınoluk Dergisi* 17/195 (2002), 45,

²⁰ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 11.

²¹ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 11; Fatma Paksüt, Merhum Dayım Hamdi Yazır -II- Nazırlık, Tutuklanma, Aklanma", *Altınoluk Dergisi*, 175 (1992), 20-21; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, 3/246.

²² Mahmud Bedreddin Yazır, *Kalem Güzeli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981), 64.

²³ Bayezid dersiâmlarından olan Abdullah oğlu Muhammed Emin oğlu el-Hâc Mahmûd Hamdi Efendi Kayseri'de dünyaya gelmiş, Şer'î Tedkikât Meclisi'nde reis iken iltihaplı bir hastalığa tutulmuş ve 1332 senesinin Recep ayının başlarında (Haziran 1914) vefat etmiştir. Bkz. Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 14.

fıkıh, fıkıh usulü, kalam, hikmet, hadis ve tefsir gibi âlet ve âlî ilimleri tamamlayarak 1320/1903 tarihinde icâzetini aldı.²⁴

Elmalılı, Şevval 1319/Ocak 1902 tarihinde Nüvvâb Mektebi'ne²⁵ (Hukuk Fakültesi'ne) girdi. Nüvvâb Mektebi'ni birincilikle bitirerek, altın madalya ve beratla ödüllendirildi ve Şevvâl 1323/Ocak 1906 tarihinde üçüncü sınıf hâkim diplomasını aldı. 1324/1907 yılında girdiği resmî müderrislik imtihanını yüksek derece ile kazandı.²⁶ Tahsili sürecinde kendi kendine matematik, felsefe, edebiyat ve mûsikî ile meşgul oldu. Kânûn-ı Esâsî ve Mehâkim-i Şer'iyeye kanunu esbâb-ı mucîbe mazbatalarını yazarken, Fransızca'yı kendi kendine kırk günde öğrendi.²⁷

Elmalılı'da iken aynı zamanda hattat olan babasından hüsn-i hat meşketti. İstanbul'a geldiğinde Filibeli Hacı Arif Efendi'den (ö.1909) ve Sami Efendi'den de (ö.1912) hüsn-i hat meşkederek icâzet aldı.²⁸

Elmalılı, Zilhicce 1322/Şubat 1905 tarihinde devlet görevi için şart olan ruûs imtihanına girdi ve yüksek derece ile kazanarak Bâyezid Dersiâmı²⁹ oldu. Bâyezid ve Şehzâde Camilerinde medrese müfredâtı dersleri vermeye başladı. Yine Medresetü'l-Vâizin'de fıkıh usulü, Mekteb-i Nüvvâb, Mekteb-i Kuzât'ta (Hukuk Fakültesi'nde) ve Mekteb-i Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde) İslam hukuku ve nizâmât-i evkâf derslerini okuttu. 1 Eylül 1331/1 Eylül 1915'te Süleymaniye Medresesi müderrisliğine terfi etti.³⁰ 1908 yılından itibaren Darülfünûn'a bağlanarak Hukuk Fakültesi adını alan Mekteb-i Nüvvâb'da

²⁴ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 11; Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 1995), 11/57-62; Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 2/785.

²⁵ Nüvvâb Mektepleri, kadı yetiştirmek üzere açılmış olan okullardır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: 1983), 3/454.

²⁶ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 12; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1/15.

²⁷ İbnülemin Mahmud İnal, muaddel Kânûn-i Esâsî ile mehâkim-i şer'iyeye kânunu esbâb-ı mucibe mazbatalarının Elmalılı'nın kaleminden çıktığını ifade ederken, bizzat Elmalılı'nın ağzından Fransızca'yı kendi kendine kırk günde öğrendiğini işitince, biraz da buna inanmakta güçlük çektiğini ihsas eden bir ifadeyle, hayretten ağzı açık kaldığını şöyle anlatır: "Bu mazbataları yazarken Fransızca'yı kendi kendine kırk günde öğrendiğini – terceme-i hâlini takrir ettirip zaptettiğim sırada- söyledi. Yabancı bir lisan, bâhusus kendi kendine kırk günde nasıl öğrenebileceğini düşünerek – eski tabirle- engüşt ber dehân-ı hayret olup kalmıştım" Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 108.

²⁸ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 22-23.

²⁹ Dersiâm: Câmilerde, medreselerde ve diğer yerlerde umumi dersler veren hocaya denir. Hasan Telli, "Vakıf Görevlileri ve Nitelikleri", *Vakıf ve Sosyal Kalkınma* ed. Aydın Kudat (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 124.

³⁰ Atik, *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, 12.

ahkâm-ı evkaf, Mekteb-i Kuzât'ta³¹ 15 sene fıkıh, Medresetü'l-Mütehassısında³² usûl-i fıkıh, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nde felsefe, Süleymaniye Medresesi'nde mantık ve Mülkiye Mektebi'nde vakıf ve arazi hukuku dersleri okuttu.

Son dönemlerinde sık sık rahatsızlanan Elmalılı, zaman zaman Fatih'teki evinden, damadı Hulusi bey refâkatinde Erenköyü'nde bulunan kızının yanına gidip istirahat ediyordu. Yine kızının evinde olduğu 1942 baharında, 27 Mayıs günü dâr-ı bekâya irtihâl eyledi.³³ 64 yaşında vefat eden Elmalılı (1878-1942) daha önce, çok sevdiği ve ölümlerine şahit olduğu oğlu ve babasının yanını işaret ederek; "*İstanbul'da ölürsem oğlumun yanını, Erenköy'de ölürsem babamın yanını isterim.*" dediği için, babasının Sahra-yı Cedit Mezarlığı'ndaki kabrinin yanına defnedildi.

B. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Eserleri

Elmalılı'nın meşhur olduğu eseri herkesin bildiği *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsiridir. Elmalılı'nın tefsirinin şöhretinden dolayı farklı alanlarda yazdığı telif ve tercüme eserleri bilinmemekte veya çok az bilinmektedir. Lâkin Elmalılı; tefsir ve meâl, fıkıh/İslam hukuku, tarih, kelâm, edebiyat, şiir ve nesir, mantık, felsefe, dilbilim/belâgat, hüsn-i hat gibi farklı alanlarda da kaynaklık edebilecek eserler telif ve tercüme etmiştir.

Elmalılı'nın meşhur olduğu eseri herkesin bildiği *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsiridir. Elmalılı'nın tefsirinin şöhretinden dolayı farklı alanlarda yazdığı telif ve tercüme eserleri bilinmemekte veya çok az bilinmektedir. Lâkin Elmalılı; tefsir ve meâl, fıkıh/İslam hukuku, tarih, kelâm, edebiyat, şiir ve nesir, mantık, felsefe, dilbilim/belâgat, hüsn-i hat gibi farklı alanlarda da kaynaklık edebilecek eserler telif ve tercüme etmiştir.

Elmalılı, tefsir ve meâl alanında, *Hak Dini Kur'ân Dili*³⁴ ve *Kur'ân-ı Kerim Meâlî*³⁵; fıkıh alanında, *İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf*³⁶, *Yarım Kalmış İslam*

³¹ Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla 1853'te açılan bu okul, 1884'de Mekteb-i Nüvvâb, 1911 yılında ise Medresetü'l-Kuzât ismini almıştır. Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/454-455.

³² Medresetü'l-mütehassısın: Medresede okuyanlar arasında mütehassıs yetiştirmek üzere kurulan müessesenin adı olup, üç bölüm vardı: 1-Tefsir ve Hadis, 2-Fıkıh ve Usûl-i fıkıh, 3-Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/441.

³³ Ömer Rıza Doğrul, "Müessif Bir İrtihal", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1942.

³⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili: Yeni Meallî Türkçe Tefsir*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul, 1935, 1-9 cilt.

³⁵ Geniş bilgi için bk.: Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Yazdığı İkinci Meâl", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020, sy:13, s.183-222.

*Hukuku Kâmûsu*³⁷, *Sefer Bahsi*³⁸, *Kur'ân'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namazın Câiz Olup Olmayacağı Risâlesi*³⁹, *Hüccetullâhi'l-Bâliga Tercümesi*⁴⁰, *Fetevâ-yı Hindiyîye'den Da'vâ Bahsi'nin Tercümesi*⁴¹, *Fıkıh Usûlü*⁴², *Müdâfa'a*⁴³, *Teşkil-i Mehâkim Kânûnu Şerhi ve Usûl-i Muhâkemât Kânûnu Şerhi*⁴⁴, *Ticâret Kânûnu*⁴⁵, *Hukûk-i Husûsiyye-i Düvel*⁴⁶, *Meclis-i Meb'ûsân-ı İlmîyye Encümenince Ta'dîlen Kaleme Alunan Mehâkîm-i Şer'iyye ve Hükâm-ı Şer'i Kânûn Lâyihası Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası*⁴⁷ adlı eserler; tarih alanında, *Menâkibu't-Türk Tercümesi*⁴⁸ adlı eseri; kelâm sahasında, *H. Muhammed'in Dini*⁴⁹ adlı eseri; edebiyat alanında, *Divançe*⁵⁰ ve *Mesnevî Tercümesi*⁵¹; mantık alanında, *Mantık-ı İstintâcî ve İstikrâî (Tercüme)*⁵² ve *İlm-i usûlden Mir'ât Hâşiyesi Tarsûsi* üzerine tamam olmamış bir hâşiyeye. *Tasavvurât ve Hayâlî Siyalkût'lerine Ta'likât*⁵³, felsefe sahasında, *Tahlîli*

³⁶ Geniş bilgi için bk. Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", s.9; Nazif Öztürk, "M. Hamdi Yazır'ın Vakıfçılık Anlayışı", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.5-23; Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", c.11, s.62; Nazif Öztürk, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmü'l-Evkâf)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.6.

³⁷ Geniş bilgi için bk. Nazif Öztürk, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.337; Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İslam Hukuku Kâmûsu ve Âdem Maddesi'nin Tahlîli", *İlahiyât Araştırmaları Dergisi*, 2018 sy:8, s.65-98.

³⁸ Elmalılı'nın tefsirinin 8. ve 9. ciltlerinin başına konulan risâledir. Oğlu Muhtar Yazır tarafından 1960'da bastırılmıştır.

³⁹ Geniş bilgi için bk. Necmi Atik, "Elmalılı'nın Kendi El Yazması Türkçe İbâdet Makâlesi", *İlahiyât Araştırmaları Dergisi*, 2016 sy:6, s.1-51.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hüccetullâhi'l-Bâliga Tercümesi Üzerine", *İlahiyât Araştırmaları Dergisi*, 2018 sy:8, s.23-44.

⁴¹ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴² Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴³ *Beyânü'l-Hak Dergisi*'nde, "Mecelle-i Ahkâm-ı 'Adliye revâ görülen muâhazeyi mudafa'a" adı altında yazdığı dokuz makâleyle yayımlanmıştır.

⁴⁴ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴⁵ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴⁶ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴⁷ Elmalılı (Küçük Hamdi), "Mehâkim-i Şer'iyye ve Hükâm-ı Şer'i Kânûnu Lâyihası Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası", *Beyânü'l-Hak* (28 Rebîülevvel 1328/26 Nisan 1326), sayı 58, syf. 1197-1200; *Beyânü'l-Hak* (10 Cemâziyelevvel 1328/6 Mayıs 1326), sayı 60, syf. 1215-1218; *Beyânü'l-Hak* (14 Cemâziyelevvel 1328/10 Mayıs 1326), sayı 61, s. 1230-1234.

⁴⁸ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁴⁹ Elmalılı'nın bu eseri, *Sebîlü'r-Reşâd Mecmuâsı*'nın, 12 Ramazan 1337 tarihli ve 423-424 sayısından başlayarak, 5 Safer 1337 tarihli 446 sayısına kadar peşpeşe 12 yazı dizisi halinde yayınlanmış, *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinin sonraki baskılarının baş tarafına da eklenmiştir.

⁵⁰ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁵¹ Geniş bilgi için bk.: Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mesnevî Tercümesi", *İlahiyât Araştırmaları Dergisi*, 2020, sy:13, s.25-68.

⁵² Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁵³ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

*Felsefe Tarihine Ait Metâlib ve Mezâhib*⁵⁴ ve *Hediyetü'r-Reîs Tercümesi*⁵⁵ adlı eserleri; dilbilim ve belâgat alanında, dedesi Muhammed Efendi'nin telif eseri olan *Şerhu'l-isti'âretü'l-Cedîde*'ye yazdığı *Tuhetü'l-Hafîdü Hâşiyetü 'alâ İsti'âretü'l-Cedîde* isimli hâşiyesini⁵⁶, fetvâları, mahkeme kararları⁵⁷, mektupları⁵⁸, hüsn-i hat yazıları⁵⁹ ve farklı konularda makâleler⁶⁰ kaleme almıştır.

C. Elmalılı'nın İlmîye İcâzetnâmesi

Elmalılı'nın, torunu Mehmet Hamdi Yazır'ın özel arşivinde bulunan ilmîye icâzetnâmesi şekil ve muhteva yönünden özgün bir icâzetnâmedir. Tarihi vesika değeri taşıyan Elmalılı'nın icâzetnâmesi şekil ve muhtevâ yönünden tahlili şu şekildedir:

1. İcâzetnâmenin Şekil Yönünden Tahlili

Elmalılı, icâzetnâmesini, 15x24 cm ebatlarındaki aharlı ve dokulu, nohûdî kâğıda, 9x15 altın ile çerçevelediği dikdörtgen ebatların içine yazmıştır. İcâzetnâme yazısının bulunduğu kısmın dokulu olmaması, kâğıdın icâzetnâme için özel hazırlandığını göstermektedir. İcâzetnâmenin ön ve arka kapağı karton üzeri deri kaplama ve kenarları cetvelli, kapak ortası yaprak motiflidir. Ön kapağın üzerine Elmalılı, sülüs istif hüsn-i hat tarzıyla nefis bir şekilde "el-Hâfız Muhammed Hamdi el-Elmâlî" ve yazının alt kısmına "Sene Zilkâde 1322 – Kânûnusânî 1320" yazmıştır. Elmalılı, icâzetnâme yazısının kenarlarına, icâzetnâme silsilesinde isimleri geçen âlimlerin kısaca hayatlarını, genelde dâire şeklinde, ara sıra da farklı şekillerde ta'lik hattı ile kaleme almıştır. İcâzetnâme, Şâir Âtîf Bey'in Elmalılı için kaleme aldığı ve "Mîr Hamdi" diye tarih düşürdüğü beş beyitlik Farsça bir şiirle başlamaktadır. İcâzetnâmenin ikinci sayfasında Âtîf Bey'in şiirinden sonra, Elmalılı'nın hocası Mahmud Hamdi için yazdığı ve "ni'metü'l-Hallâk" şeklinde tarih düşürdüğü 12 beyitlik Arapça bir şiir bulunmaktadır. Âtîf Bey'in şiiri olduğu açıklaması yine ta'lik hattı ile yazılmışken, Elmalılı kendi şiirinin tanıtımını icâze hattı ile yazmıştır. Her iki şiirde Elmalılı

⁵⁴ Elmalılı'nın, *Metâlib ve Mezâhib* adlı eseri, Matbaa-i Âmire'de 1339/1921 yılında basılmıştır.

⁵⁵ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁵⁶ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁵⁷ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁵⁸ Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mektuplaşmaları I", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020, sy:14, s.27-72; Necmi Atik, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mektuplaşmaları II", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2021, c.32, sy:3, s.759-784; Necmi Atik, *Son Müfessir Elmalılı'nın Mektuplaşmaları* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2021).

⁵⁹ Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi

⁶⁰ Elmalılı'nın, *Beyânü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-Reşâd*, ve *Cerîde-i Millîye*'de yayınlanan, ilmî, siyâsî, edebî ve felsefî alanlarda kaleme aldığı makalelerdir.

tarafından ta'lik hattı ile yazılmıştır. Beyitler arasında altı yaldızlı yaprak motifleri de dikkat çekmektedir. Elmalılı, Âtîf Bey'in beyitlerinin etrafını cetvelle çizirken, kendi şiirinde hocası Mahmud Hamdi Efendi'nin isminin geçtiği beyti alt ve üstünden çerçeveye alarak, kırmızı mürekkeple yazmıştır. Her iki şiirin de altında hicrî 1322 tarihi yer almaktadır.

Elmalılı'nın icâzetinde, icâzet metnine girmeden Atîf Bey'in yazdığı ve Elmalılı'nın ilim ve sanattaki üstün özelliklerine vurgu yaptığı beş beyitlik Farsça bir şiirle başlamaktadır. Söz konusu şiirden sonra Elmalılı'nın, bir arayışta ve boşlukta iken kendisini yetiştiren büyük âlim ve kâmil üstadı Kayserili Mahmud Hamdi Efendi için yazdığı on iki beyitlik Arapça bir şiir yer almaktadır. Bu iki şiirden sonra serlevhâ şeklinde icazetnamenin ilk sayfası başlamaktadır. Serlevhanın tezhipli üst kısmında, oval bir şekilde, altın varak zemin üzerine beyaz mürekkep ile sülüs yazı formunda istifli besmele yazılmıştır. Besmeleden sonraki devam mâhiyetinde yazılan "ve bihi neste'în" cümlesi, bir satıra, koltuklu bir tezhibin ortasına nesih yazı formunda yazılmıştır.

Elmalılı'nın bir satır kırmızı mürekkeple ta'lik hattı yazarak, hamdele ile başladığı ve serlevha tarzında tezhiplendiği sahife 19x9 cm ebatlarındadır. Altının yoğun olduğu ve orta tezhiplenmiş sahife, ta'lik yazıdan sonra, koltukların arasında dört satır nesih hattı ve altta tam satır istifli sülüs ile tamamlanmaktadır. Serlevhadan sonraki sayfalar kenarlar altınla cetvellenmiş, baş ve son satır, istifli sülüs ve tam satır, koltuklar arası orta satır kırmızı mürekkeple tam satır ta'lik hattı ile yazılmıştır. Her sayfadaki iki koltuk arası dört satırdan sekiz satır nesih hattı bulunmaktadır. Koltukların tezyinatı her sayfada aynen tekrarlanmaktadır. İcâzetnâme, Elmalılı'nın, hamdele ve salvele ile hocalarını anarak yazdığı ketebe sayfasıyla toplam 22 sayfadır. İcâzetnâmenin metni, yirmi birinci sahifede ilk tam satır sülüs istif, koltuk arası dört satır nesih ve orta ta'lik satır ile tamamlanmaktadır. İlk iki sayfada yer alan şiirleri de çıkardığımızda icâzetnâmenin metni 19 sayfadan oluşmaktadır. İcâzetnâme metninin tamamlandığı yirmi birinci sayfanın yarısından sonra, Elmalılı'nın hocası için yazdığı "Ve ene'l-fakîru ilâ lutfi Rabbihi'l-kadîru Mahmûd Hamdi bin Muhammed Emîn ibni Abdullah el-Kayserî li-seneti isney ve ısrîne ve selâsemiete ba'de'l-elif" yazısı yer almakta ve altında hocasının mührü bulunmaktadır. Hattat Filibeli Hacı Arif Efendi ve Hattat Sami Efendi'den icâzetli olan Elmalılı'nın, kendisinin tasarladığı, kaleme aldığı ve ta'lik, nesih ve sülüs tarzlarında enfes bir şekilde yazdığı icâzetnâmesi, aynı zamanda onun hat sanatındaki kudretini de ortaya koymaktadır.

2. İcâzetnâmenin Muhtevâ YönündenTahlili

Genel olarak icâzetnâmeler muhteva bakımından, aralarında cüzî farklılıklar bulunmakla birlikte, Besmele ile başlamaktadır. Besmeleden sonra, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât ve selâm yazılır ve ilmin, öğretme ve öğrenmenin önemine vurgu yapılır. İlmî silsilede adı geçen âlimlerin önemi, öğrencinin adının kaydedilmesi ve ahlâkî niteliklerinden ve ilmî başarılarından bahsedilmesi sonrası, icâzeti veren kişi hocalarını minnetle anar. İcâzetin verildiği kitapların ve derslerin adları sayıldıktan sonra, senet zincirine yer verilir.

Besmeleden sonra her icâzetnâmede olduğu gibi, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.), ailesine ve ashâbına salât ü selam yer almaktadır. Hamdele ve salveleden sonra, Allah'tan taatine muvaffak kılması istenilmiş, ilmin şerefi hakkında; "Kim ki ilim talep ederek bir yola girerse, Allah Teâlâ cennet yollarından bir yolu ona kolaylaştırır. Muhakkak ki melekler, yaptığından râzı olarak ilim talebesi için kanatlarını sererler. Şüphesiz ki âlime yerde ve göklerde olanlar istiğfar eder, suyun içindeki balıklar dahil. Âlimin âbide fazileti, bedir gecesi (ayın ondördü) ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. İlimsiz bir âbid zâhid, kirişsiz (ipsiz) yay gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir."⁶¹ "Kim Allah'ın dininde fikhını geliştirse Allahu Teâlâ onun din ve dünyasına kâfi gelir."⁶² hadis-i şerifleri nakledilmiştir. Ayrıca ilmin şerefi ve önemi hakkında; "Biz Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar da: "Bizi mümin kullarının çoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun." "Allah sizden îmân edenleri ve (husûsan) o kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin!"⁶³ "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁶⁴ âyet-i kerîmeleri yazılmıştır.

Hadis-i şerifler ve âyet-i kerîmeler aktarıldıktan sonra, Mahmud Hamdi Efendi, gençlik çağlarını ilim tahsili ile geçirdiğini, çok kıymetli ilim erbabına devam ettiğini ve ilim ehlinden icâzetnâme aldığını ifâde etmektedir. Mahmud Hamdi Efendi, Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi'nin kendisinden ilim tahsil ettiğini ve icâzeti hak ettiğini belirttiikten sonra, kendisini her dersin sonunda duâdan unutmaması şartıyla, Meşihat-ı İslâmiyye'de ders vekili Gümülcineli Ahmed Asım Efendi'nin kendisine icâzet verdiği gibi, menkul ve mâkul ilimlerden kendisine icâzet verdiğini yazmıştır. Mahmud Hamdi Efendi, Elmalılı'ya duâlarda bulunduktan sonra, hocasından başlayarak ilmiye silsilesini her birini farklı özellikleriyle vasfederek sıralamıştır. Mahmud Hamdi Efendi ilmiye icazeti silsilesini, Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Cibrâil'e ve Allah'a ulaştırmaktadır.

⁶¹ Ebû Dâvûd, İlim 1; Tirmizî, İlim 19.

⁶² Celâleddin es-Suyûtî, *Camîu's-sağîr*, Hadis No: 8838

⁶³ Neml, 27/15.

⁶⁴ Zümer, 39/9.

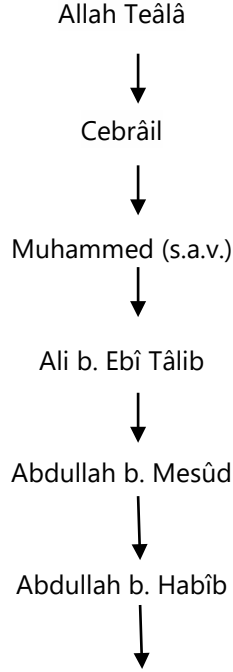
Mahmud Hamdi Efendi, ilmiye silsilesi tamamlandıktan sonra, Elmalılı'ya nasihatlerde bulunmakta ve "Ben Kadîr Rabbinin lütfuna muhtaç Mahmud Hamdi b. Muhammed b. Abdullah el-Kayserî 1322 senesi" cümlesinden sonra mührünü basarak icâzetnâmeyi tamamlamaktadır. İcâzetnâmenin en son sayfasında, nesih, sülüs ve talik hattıyla icâzetnâmeyi yazan Elmalılı'nın, hüsn-i hat üstadları Filibeli Hacı Arif Efendi ve Sami Efendi'den icâzetnâme aldığını ve önceleri babası Numan Efendi'den de meşk ettiğini ifade etmekte ve imzası ile ketebesini tamamlamaktadır.

Elmalılı, ilmiye silsilesi içerisinde geçen âlimleri, isimlerinin geçtiği sayfada, sayfa kenarlarına kısa hayat hikayelerini haşiye şeklinde, farklı şekillerle tasarlayıp talik hattıyla yazmıştır. Silsiledeki âlimlerin hayat hikayelerinin icâzetnâmede yer alması Elmalılı'nın çok başarılı bir çalışması olup, icazet geleneğinde görülmeyen bir uygulamadır. Bu haşiye kısmında âlimlerin isimleri, şöhretleri, vasıfları, hocaları, memleketleri, doğum ve ölüm tarihleri, hangi ilimleri tahsil ettikleri, hangi ilimlerde uzmanlaştıkları, hangi mezhebe bağlı oldukları ve telif ettikleri eserleri gibi hususlarda bilgiler verilmiştir. Elmalılı, icâzetnâmesinin metninde hocası Mahmud Hamdi Efendi ile birlikte isimleri geçen 56 âlimin, 25 tanesinin hayat hikâyelerine haşiyede yer vermiş, diğer 31 âlim hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamış, hâşiyesinde yer verdiği âlimlerden bazılarının doğum ve ölüm tarihlerini anlayamadığımız bir şekilde boş bırakmıştır. Elmalılı, âlimlerin biyografileri için istifâde ettiği kaynakların isimlerini haşiyelerinin sonuna kaydetmiş, eserlerin müellifi, bilginin geçtiği cilt ve sayfa numaralarını birkaç yer hâriç vermemiştir. İstifâde ettiği kaynaklar arasında; Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi'nin (ö. 1030/1621), babası Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) yazdığı *Miftâhu's-sa'âde* adlı eserin ilâvelerle Türkçe'ye tercümesi olan *Mevzû'âtü'l-'Ulûm*, Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin Osmanlı ulemâ ve meşâyihine dair biyografik eseri olan *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) meşhur kişilerin biyografisine dair eseri olan *Vefeyâtü'l-A'yân*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) sika kabul ettiği hadis râvilerini tanıttığı eseri olan *es-Sikât*, Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) Şâfiî ulemâsına dair eseri olan *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetü'l-Kübrâ*, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî'nin (ö. 282/895) *Kitâbü'l-Vesâyâ*, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî'nin (ö. 276/889) *el-Me'ârif*, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Takrîb ve't-teysîr li(fî)-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) bibliyografik eseri olan *Keşfü'z-Zünûn* ve Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî'nin Tenvîrül-ebşâr adlı eserine

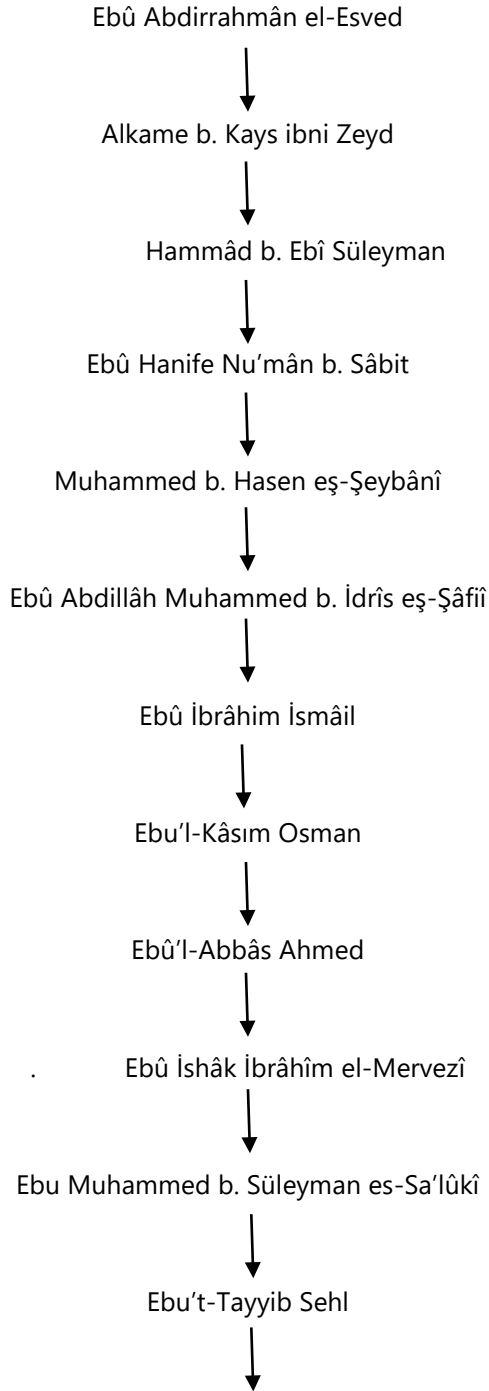
Haskefi'nin ed-Dürrü'l-muhtâr adıyla yazdığı şerh üzerine İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) kaleme aldığı hâşiye olan *Reddü'l-muhtar* vardır.

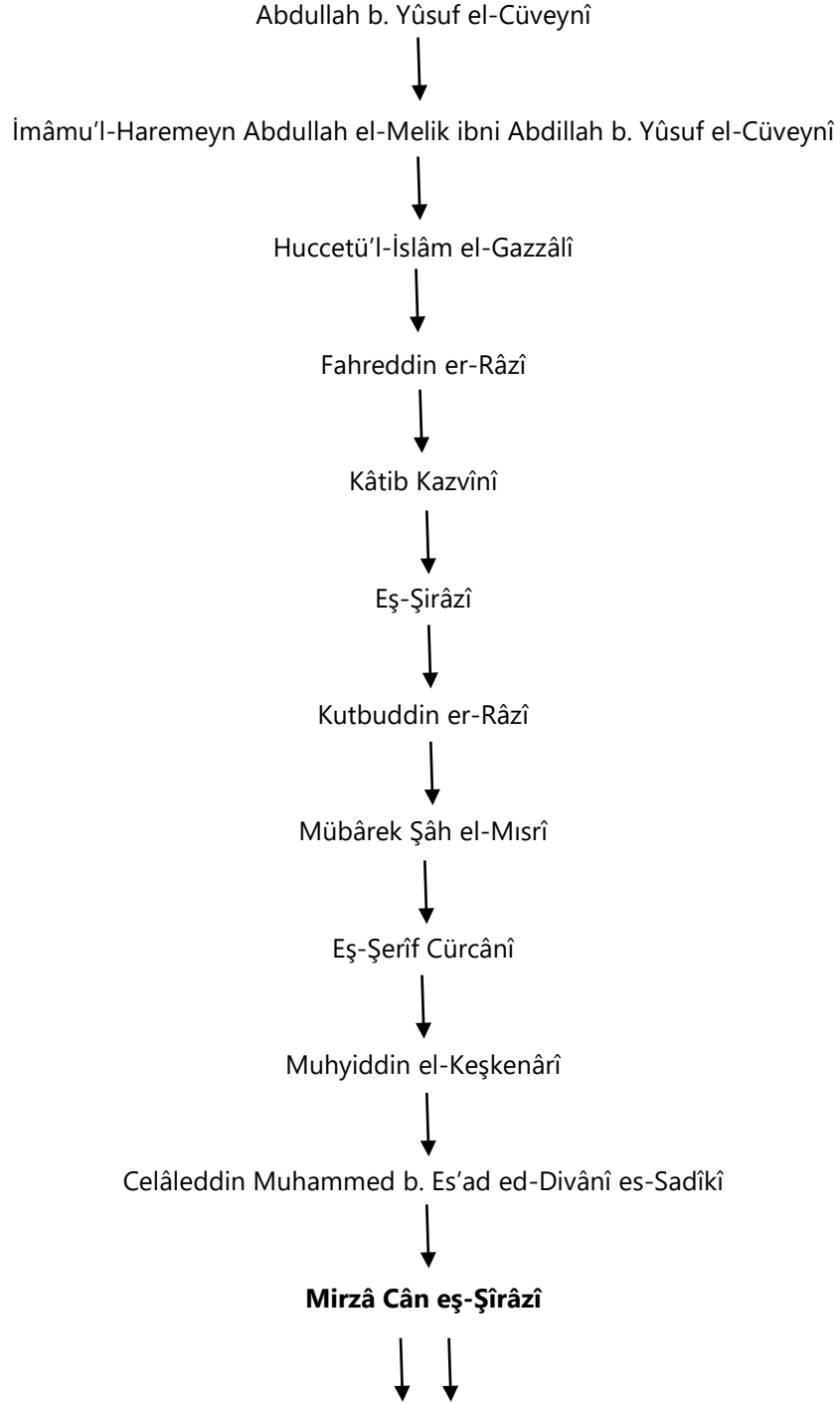
Elmalılı, icâzetnâme metninde silsile hâlinde isimleri kaydedilen âlimler, hocası başta olmak üzere "mevlâ, âlim, allâme, âmil, kâmil, zeki, akıllı ve anlayışlı, fâzılların en faziletlisi, benzersiz..." gibi üstün vasıf ve faziletleriyle yâd edilmiştir. Örneğin Elmalılı, İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe'yi, siracü'l-ümmeti (ümmetin kandili) olarak vasıflandırmıştır. Bu vasıf Osmanlı geleneğinde İmâm-ı Azâm için kullanılan yaygın vasıflandırmalardan biridir.⁶⁵ Ebû Hanîfe'nin tabiinden olduğunu, sahabeyle görüştüğünü, Cabir'den, İbn Cüz'den, Enes'ten (r.a.), Ma'kel'den, Harîsî'den, Vâile'den ve Acred'in kızından rivâyetlerde bulunduğunu, hicri 80 yılında doğduğunu ve 150 yılında vefat ettiğini ifade etmiştir. Elmalılı'nın âlimler hakkında detay içeren bilgiler vermesi onun bilgi ve birikiminin derinliğini göstermesi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

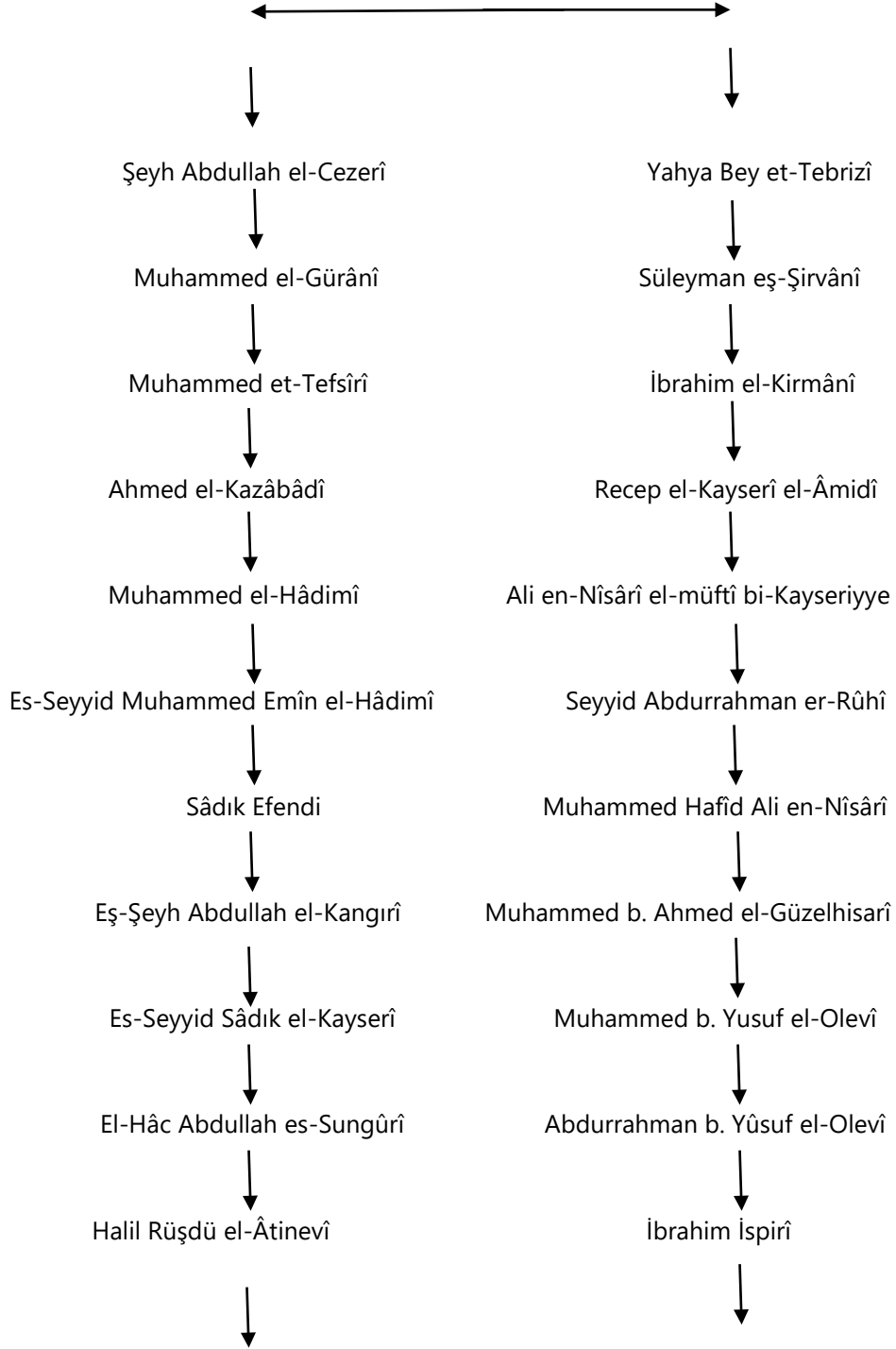
Elmalılı'nın ilmiye silsilesinde yer alan ve iki kola ayrılan hocaları, Mirzâ Cân eş-Şîrâzî'de birleşmektedir. Elmalılı'nın icâzetnâmesinde yer alan hocalarının silsilesi şöyledir:

⁶⁵ Osmanlı kültüründe İmâm-ı Azâm'ın vasıfları hakkında bilgi için bk. Hasan Telli, "Osmanlı Vakıf Belgelerinde İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe ve Görüşleri: Makedonya Vakfiyeleri Örneği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (2020), 462-465.

(Elmalılı'nın İcâzetnâmesinin Arapça Orijinal Metni)

الحافظ محمد حمدى الامالى

سنة ١٣٢٢/١٣٢٠

ذى القعدة / كانون ثانى

شعرای عصردن ادیب بدیعہ طراز عاطف بکک اهدا بیوردقلری تاریخ رعنادر

آن فاضل کزیده شمائل که در جهان	بین الافاضل علما سرفراز شد
در چشم خلق شاهد خلق لطیف او	از جمله کاه علم و هنر جلوه ساز شد
خط ثلث ورقعه وتعلیق و رسم نسخ	ازچیره دستیش مهمه رونقطراز شد
حسن ازل چه حاجت مشاطه می دهد	عاطف ز وصف کلک مرابى نیاز شد
تاریخ تام کفتمش بروی تهنیت	الحمد میر حمدئ شاعر مجازشد ١٣٢٢

وهذه قطعة تاريخية صادفت ببراعة الحقير عفى عنه الرب التقدير

مذ أتيت الدهر فى قلبى تحول	نفحة من عالم الروح الامين
كلما جالت تكاد همتى	لا يواربها فضاء العالمين

بت يوما بالذرى يعلو الورى
بين أنى كنت فى حيص و بيص
قال ابشر فزت بافوز العظيم
إذ حضرت مجلس العلامة
حضرة محمود حمدى الذى
صرت بالاشواق تهدى لى المنى
ثم ذاك الخبر لاحت همته
قد أجاز اليوم طلابا غدوا
قلت لما أعجبتنى طلعة
صار حمدى مجازا قاتلا

ثم يوما بالحضبضات النمين
دب فى سمعى نداء كالطينين
انتجت صغرى و كبراك اليقين
زبدة الاعيان عين الكملين
ساد جدا صيته أمسى بصين
من مزيات كلال الدنيا و دين
أشرققت منها أمانى المغرمين
يشربون عنده كأس المعين
ماشاء الله بارك الله المعين
نعمة الخلاق تاريخ مبين

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الحمد لله الذى علمنا ما لم نعلم . و اسعدنا بتعليم العلوم و اكرم . و الصلاة و السلام
عل محمد المرشد للأمم . و على آله و أصحابه العالمين بشريعة النبى المحترم . وفقك الله تعالى و ايانا
لطاعته ان السبب لنيل الكرامات العلية و المقامات السنية و المراتب البهية و السعادات الابدية . هو
العلم الشريف حيث قال عليه الصلاة و السلام : من سلك طريقا يطلب فيه علما سهل الله تعالى به
طريقا من طرق الجنة . و ان الملكة لتضع اجنتها لطالب العلم رضاء بما يصنع . و ان العالم
يستغفر له من فى السموات و من فى الأرض و الحيتان فى جوف الماء . و ان فضل العالم على
العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب . و ان الزاهد العابد بلا علم كقوس بلا وتر . و
ان العلماء ورثة الانبياء . و قال عليه السلام : من تفقه فى دين الله كفاه الله تعالى فى دينه و دنياه .
و قال تعالى : و انزل الله عليك الكتاب و الحكمة و علمك ما لم تكن تعلم و كان فضل الله عليك
عظيما . و قال تعالى : و لقد آتينا داوود و سليمان علما و قالوا الحمد لله الذى فضلنا على كثير
من عباده المؤمنين . و قال الله تعالى : يرفع الله الذين آمنوا منكم و الذين اوتوا العلم درجات . و
قال تعالى : هل يستوى الذين يعلمون و الذين لا يعلمون . و لما كنت سعت نحو تحصيله فى عنفوان
شبابى و طفقت اقتحم موارد السهر غائضا فى لجج الأفكار و بذلت الجهد الى مراجعة الفضلاء

المشار اليهم بالبنان اجازنى المشايخ الفخام إجازة ملفوظة و مكتوبة ان اعلم ما علمته الطلبة الكرام. و بينا انا فى هذا الشأن قصدنى فطلب منى الاجازة من اسعف الله فى كل باب نيازه الحافظ محمد حمدى بن نعمان الامالى؛ اسبغ المنان عليه فيضه الحالى والمالى. فأجزت له بأن يروى عنى بكل ما يجوز روايته و يسوغ لى درايته من المعقولات و المنقولات بشرط ان لا ينسانى عقيب الدرس بالافادة و التذكير، و اوصيته بالصلاح و التقوى و التدبير ، حسبما أجازنى المولى العالم العامل و الارب الفاضل الكامل، صاحب النفس المطمئنة و محرز الملكات العلمية و العملية ، رياض فضائله مشحونة بلطائف ازهار الكمال و حياض سماحته ترمزم برشحات الفيض بلا قيل و قال ، يفتر عن ثنايا تقريره نسمات التحقيق و يتشرف ببديع بيانه آذان التدقيق و بالجملة انه حائز منتهى المراتب العلمية، وكيل الدرس فى المشيخة الاسلامية **احمد عاصم أفندى الكوملجنوى** رفع الله قدره و شاناه و صانه فى الدارين عما شاناه . كما أجاز له استاذ العلامة و ترياقه التحرير الفهامة **عبد الرحمن القرين آبادى** و هو مجاز من اعلم العلماء و افضل الفضلاء **السيد مصطفى بن عمر الودينى** و هو عن قدوة العلماء و عمدة الفضلاء **ابراهيم الإسبرى** المجاز له من العالم العامل و الخبر الكامل **عبد الرحيم بن يوسف الأولوى الشهير بأخ بالابيق أفندى** و قد أجاز له اخوه العلامة المحقق و الفيلسوف المدقق **محمد بن يوسف الاولوى الشهير ببالابيق أفندى** المجاز له من افضل الفضلاء عالم **محمد بن احمد الكوزلحصارى العريف بحاجى امير زاده** و كان المرحوم مجازا من اشهر العلماء و اكمل الفضلاء **محمد حفيد على النيسارى** و هو من سلطان العلماء و برهان الفضلاء **السيد عبد الرحمن الروحى** و كان المرحوم مجازا من **على النيسارى المفتى بقيصرية الروم تلميذ رجب القيصرى الامدى** و **ابراهيم القرومانى** و هما اخذا من المولى الفريد **سليمان الشروانى** المجاز له من يحيى بك التبريزى و هو من حبيب الله **ميرزا جان الشيرازى** . ثم انى قد كنت ريعان عمرى و أوائل امرى مع انى يتيم عن ابنى و امى مغرما بطلب العلوم بل و ميرما اليه من قبل عمى و استاذى فى الصرف و النحو و بعض من المنطق و المعانى صاحب الكمالات الباهرة معانى الفضل من منطق عذبه ظاهرة **احمد شاکر افندى العريف بخوجه زاده** عامله الله تعالى باللطف و الزيادة فما نظرت فى رياض الشباب الى غير افنان الفنون و أوراق الكتاب و داومت مجلس من لا يدانيه فى رأيه مدان ولا يساويه

السعدان و لقد جرى ان يكتحل بمثله فى المشرقين و المغربين اعين الزمان و انسان عين الأوان
سليمان عطاء القيصرى⁶⁶ عليه و على والديه رحمة البارى . و قد قلت فيه شعر؛ (زهر بديع فى
 ربى العرفان فعفى و نور فيوضه متفتح) و هو أخذ من والده العلامة و استاذه الماجد الفهامة خليل
 جل الكمالات جلى الفيض فى كل الحالات **خليل رشدى الآطنوى**⁶⁷ مولدا والقيصرى موطننا المجاز
 له والد والدى و والد والدة استاذى فريد عصره و وحيد دهره صاحب النشر العظيم سالك الطريق
 المستقيم من تصدى فى اطرائه فقد ونى و من سماع صيته اذن الدهر قد عنا **الحاج عبد الله
 السنغورى**⁶⁸ مولدا و القيصرى موطننا و هو عن الطود العظيم و الحبر الحكيم و المرصد القويم **السيد
 صادق القيصرى** و من الفاضل اللبيب و الكامل الارب صاحب التقرير و التحرير **الشيخ عبد الله
 الكنقرى** و الأستاذ **صادق افندى** عن عبد الله الكنقرى المشار اليه و المشار اليه من المولى الكامل
السيد محمد امين الخادى الآخذ من والده العلامة والنحرير الفهامة مولى المولى **محمد الخادى** و
 هو عن اكمل فحول العلماء العلامة **احمد القاز آبادى**⁶⁹ و هو عن أستاذ الأساتذة **محمد**

⁶⁶ **سليمان عطاء**؛ و هو زمرة عنقود الكمال اجتمع فيه خصائل ابيه و فضائل جده العال و ليس ما أقول ما بينى
 على حسن الظن من المقال اديب بليغ كاتب شاعر اصولى متكلم منطبق حكمى رياضى مركز دائرة الفنون محيط
 منتقة الفضائل و الشؤون كانه الخيالى فى جودة القرحة و دقة الإذعان و مرأة الكلبوى فى شعب الفنون و الاتقان .
 و لم ينفك زمن تحصيله من القيصرية لانه وجد هناك منبع الكمالات العصرية و ولد سنة ١٢٧١ و توفى قبل ان يشبع
 الدهر من رشحات فيضه سنة ١٣٠٤ و هو ابن سن ٣٣ غفر الله له و المؤمنين آمين .

⁶⁷ **خليل رشدى**؛ الاستاد الشهير بداماد خليل افندى لانه صهر استاذه عبد الله افندى قد انتقل اليه نشره و شرفه
 بعد وفاته توفى سنة ... و هو ابن سن ٦٣ كان وقورا متكلما بحثاسيس الإفادة كثير الإحاطة وفور الافاضة و قد ابتلى
 نبذا من القضاء فى آخر عمره طيب الله ثراه.

⁶⁸ **الحاج عبد الله السنغورى**؛ هو بضم فسكون و مد الغين المعجمة قضاء فى يوزغاد ، البحر الطامى الأستاذ
 العالمى جالس كثيرا من الفحول ابتداء ... و تكمل ثم حضر فى القسطنطينية مجلس الكنقرى ثم ذهب الى الشام و
 مصر فأخذ علم القراءة و الحديث و التفسير مدة سنين ثم انتقل الى قيصرية الروم فوجد المولى صادق افندى مستجرا
 فى الحكمة و الهيئة فحضر اليه و بعد الاجازة ناب منابه بجياته فتيسر له نشر عظيم ففاح صيته فى شام الأقطار ولد
 سنة ١٢٠٧ و توفى سنة ١٢٨٠ ابقى الله سلسلته مدى الدهر و غفر له.

⁶⁹ **احمد أبو النافع القاز آبادى**؛ هو من تلاميذ زورلى زاده حسن الارضرومى و محمد التفسيرى و تلمذ منه محمد
 حاذق الارضرومى و حسين الكلبسى و غيرهم و كان شديد الانكار على الصوفية.

التفسيرى⁷⁰ و هو عن مولانا محمد الكوراني وهو عن الشيخ عبد الله الجزرى و هو عن مولانا ميرزاجان الشيرازى فاتحد السلسلتان فى هذا المنهل و هو عن جلال الدين محمد بن اسعد الدوانى الصديقى عن مولانا محى الدين الكشكنارى عن مولانا سيد المحققين سند المدققين الشريف الجرجانى⁷¹ تلميذ مبارك شاه المصرى تلميذ المحقق قطب الدين الرازى⁷² تلميذ العلامة الشيرازى⁷³ تلميذ الكاتب القزوينى تلميذ الامام فخر الدين الرازى⁷⁴ تلميذ الامام حجة الإسلام

⁷⁰ محمد التفسيرى؛ هو محمد بن حمزة الدباغ العينتابى مولد و المفتى بسيواس و كان شهيرا بتفسيرى، قرأ الحديث على ابي الضيا و النور على الشيراملىسى و أخذ العلم عن على و زين العابدين الكورانيين و قال فى كشف الظنون له حاشية على شرح العقائد للسعد و توفى سنة ١١١١ .

⁷¹ على بن محمد بن على الحنفى الشريف العلامة الجرجانى؛ ولد فى جرجان فى ولاية استرآباد سنة ٧٤٠ و مناقبه و صيته مغنية ، مغنية عن ترسم الأقلام السجانية قال المؤرخ شمس الدين بن عزم توفى سنة ٨١٦ انتهى . قال فى ترجمة الشقايق النعمانية و يويده هذه القطعة و قال ٨١٤ عيني

استاد بشر حيات عالم	سلطان جهان شريف ملت
اندر شتم ربيع ثانى	در هشتصد و شا نزوه هجرت
زين دار فناء سحار شنبه	فرمود بذار خلد رحلت

⁷² محمد بن الرازى الشيخ العلامة قطب الدين التحتانى ؛ يمتاز به عن قطب الدين الفوقانى و قال فى موضوعات العلوم لان كل واحد منهما فى مدرسة ، احديهما فى الطبقة الفوقانية و الاخرى فى التحتانية امام فى المعقولات ا ه و شهرته يغنى عن ترجمته ، ولد فى دمشق سنة ..... و توفى ايضا فى دمشق سنة ٧٦٦ ذى القعدة

⁷³ محمود بن مسعود بن مصلح الفارسى الشرازى العلامة قطب الدين الفوقانى الشافعى ؛ أخذ عن والده الطبيب و عن عمه و عن شمس الكنبيى و عن نصير الطوسى و هذه السلسلة منتية اليه لكن ارسل بمعنى فيه و تولى العلامة فى الروم بقضاء سيواس و ملاطيه ثم سكن فى شام ثم استقر فى تبريز و اشتغل بالعلوم العقلية و كان ورعا ولد سنة ٦٢٦ توفى سنة ٧١٦ ٢٠ رمضان .

⁷⁴ محمد بن عمر الحسن بن الحسين التيمى البكرى الامام فخر الدين الرازى ابن خطيب الرازى الشافعى الامام فى كل باب و هو مغن عن الترجمة و لكن فى الاجازات المتوالة ترك بينه و بين الغزالى اثنان لانه تلميذ ابي النصر كمال الدين السمنانى و هو عن محمد بن يحيى ابن منصورالنسابورى كما فى بعض الاجازات القديمة و فى الموضوعات أخذ الحكمة عن المجد الجلبى و تفقه على الكمال السمنانى و قال الامام فى تحصيل الحق أخذت الأصول عن والدى عن ابي القاسم سليمان بن ناصر الانصارى عن امام الحرمين عن الأستاذ ابي اسحق الاسفرائى عن ابي الحسن الباهلى عن الامام الاشعري ولد سنة ٥٤٤ و توفى فى سنة ٦٠٦ بخرابة فى عيد الفطر .

الغزالي⁷⁵ تلميذ امام الحرمين عبد الله الملك ابن عبد الله بن يوسف الجويني⁷⁶ تلميذ والده⁷⁷ تلميذ ابي الطيب سهل⁷⁸ تلميذ والده ابي محمد بن سليمان الصعلوكي⁷⁹ تلميذ ابي اسحق ابراهيم المروزي⁸⁰ تلميذ ابي العباس احمد⁸¹ تلميذ ابي القاسم عثمان⁸² تلميذ ابي ابراهيم

⁷⁵ ولد الامام حجة الإسلام الغزالي مشددا او محففا سنة..... و توفي سنة ٥٠٥

⁷⁶ امام الحرمين متواتر ترجمته كانغزالي ولد في ١٨ محرم سنة ٤١٩ و توفي بنيسابور ٢٥ ربيع الآخر سنة ٤٧٨

⁷⁷ والد امام الحرمين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن عبد الله ابن يوسف بن محمد بن حيويه الجويني ؛ الفقيه الشافعي كان اماما في التفسير و الفقه و الأصول و الادب . قرأ الادب أولا على ابيه ابي يعقوب يوسف بجوين ثم قدم نيسابور و اشتغل بالفقه على ابي الطيب سهل ثم انتقل الى ابي بكر القفال بمرود ثم عاد الى نيسابور و درس و افتى و صنف تأليفات كثيرة خصوصا التفسير الكبير توفي سنة ٤٣٨ جوين ناحية نيسابور .

⁷⁸ أبو الطيب سهل؛ الفقيه الشافعي و كان مفتي بنيسابور و ابن مفتي أخذ الفقه عن ابيه و محمد بن يعقوب الاصم و جمع رياسة الدين و الدنيا و من كلامه؛ «من تصدى قبل اوانه فقد تصدى لهوانه» ولد في ٤٠٤ .

⁷⁹ أبو سهل محمد بن سليمان ابن محمد بن سليمان بن مروان بن موسى بن عيسى ابن ابراهيم بن بشير الحنفي العجلي المعروف بالصعلوكي اصبهاني الأصل نيسابوري الدار؛ الفقيه الشافعي المفسر المتكلم الاديب النحوي الشاعر الكاتب صحب أبا اسحق المروزي و تخرجه ثم خرج الى العراق و البصرة ثم عاد الى اصبهان فورد نيسابور سنة ٣٣٧ وولادته سنة ٢٩٦ و سمع الحديث سنة ٣٠٥ و توفي آخر سنة ٣٧٧ . ابن خلكان.

⁸⁰ أبو اسحق ابراهيم بن احمد بن اسحق المروزي الفقيه الشافعي امام عصره في الفتوى و التدريس ، أخذ الفقه عن ابن شريح و برع فيه توفي في ٩ رجب سنة ٣٤٠ و دفن قرب تربة الشافعي-ابن خلكان- المروزي نسبة الى مرو شاه جان و زيادة الزاء تفریق من مرو و ذود . طبقات.

⁸¹ أبو العباس احمد ابن عمر بن شريح الفقيه الشافعي كان من عظمائهم و كان يقال له البان الاشهب و ولي القضاء بستران و كان يفضل على جميع أصحاب الشافعي حتى من المزنبي و ان فهرسة كتبه تشتمل على اربعمائة كتاب مصنف و قام بنصرة مذهب الشافعي و رد على المخالفين و قرع على كتب الامام محمد بن حسن الحنفي و أخذ الفقه عن ابي القاسم الانماطي مات جمادى الاولى ٣٠٦ و قيل ١٠ ربيع الآخر ببغداد و دفن بجمرته - وصاى ١١ ص ٥٧ و شريح بجيم رجل صالح عجمي -من ابن خلكان .

⁸² أبو القاسم عثمان بن سعيد بن بشار الانماطي؛ الفقيه الشافعي من كبارهم أخذ الفقه عن المزنبي و الربيع ابن سليمان و أخذ عنه أبو العباس بن شريح و هو الذي كان سببا في نشاط الناس ببغداد في كتب الشافعي و تحفظها و قال انا انظرى كتاب الشافعي منذ خمسين سنة ما اعلم اني نظرت جزأ الا و انا استفيد منه و توفي سنة ٢٨٨ ببغداد و قيل اسمه عبد الله . ابن خلكان.

اسماعيل⁸³ تلميذ الامام ابي عبد الله محمد بن ادريس الشافعي⁸⁴ رحمة الله تعالى عليه و عليهم تلميذ الامام محمد بن حسن الشيباني تلميذ امام الائمة و سراج الامة ابي حنيفة نعمان بن ثابت⁸⁵ رحمة الله تعالى رحمة واسعة و هو عن حماد بن ابي سليمان⁸⁶ عن ابراهيم بن يزيد

⁸³ أبو ابراهيم اسمعيل ابن يحيى بن اسمعيل بن عمر بن اسحق المزني صاحب الامام الشافعي هو من اهل مصر و له مصنفات كثيرة في مذهب الشافعي و قال الشافعي في حقه هو ناصر مذهبي و ورعه مشهور و توفي ليست بقين من شهر رمضان سنة ٢٦٤ و دفن في الغرب من تربة الامام الشافعي و المزني نسبة الى مزنية بنت كلب بن ويره قبيلة كبيرة مشهورة لخص من ابن خلكان و قال في طبقات الشافعية المزني و ابن سريج في الشافعية كأبي يوسف و محمد في الحنفية و اختلف في كونهم مجتهدا مطلقا ام في المذهبيين .

⁸⁴ الامام الشافعي؛ و لما كان الائمة المجتهدين لم يسع مناقبهم المجلدات المؤلفة اكتفيت بتاريخهم الولادية و الانتقالية و من محاسن الشافعي انه ولد يوم مات الامام الأعظم سنة ١٥٠ و توفي سنة ٢٠٤ و قد استفاض من الامام محمد و أبا الامام محمد فهو مولى الشيبان و يكنى أبا عبد الله و قدم ابوه واسطا فولد له محمد بها و نشأ بالكوفة و سمع من سر و مالك بن مغول و عمر بن ذرو الاوزاعي و الشعوري و اشباههم و جالس أبا حنيفة و سمع منه ولد في ١٨٩ و هو ابن ٥٨ .

⁸⁵ و هو الامام المهام الامام الأعظم لا شك في انه تابعي ، قال في الالفية لابي النصر

معتقدا مذهب عظيم الشأن	ابي حنيفة الفتى النعمان
التابعي سابق الائمة	بالعلم والدين سراج الامة
جمعا من أصحاب النبي ادركا	إثرهم قد اقتضى و سلكا
طريقة واضحة المنهاج	سلمة من الضلال الداجي

و بينوا روايته في المفصلات و الاختلافات فيه و اقربه ما في رد المختار و نظم بعضهم هكذا؛

أبو حنيفة زين التابعين روى	عن جابر وابن جزء و الرضى أنس
و معقل و حريثي و وائلة	و بنت عجرد فعل الطيبين قبس

و في بعضه خلاف و قال في الموضوعات أكثره جيد على روايته تولد الامام سنة ١٦١ ولم يرده ابن العابدن و انما روى سنة ٧٠ و الذي صحح سنة ٨٠ «تاريخ نعمان يكن (ولادة ٨٠) سيف (وفات ١٥٠) سطا (عمر ٧٠)». الكلام كثير والبيان عسير رضى الله عنه.

⁸⁶ حماد بن ابي سليمان روايته ابراهيم النخعي يكنى أبا اسمعيل و هو مولى ابراهيم ابن ابي موسى الاشعري رضى الله عنه، و اسم ابيه مسلم و كان ممن ارسل به معاوية رضى الله عنه الى ابي موسى الاشعري رضى الله عنه و هو بدومة الجندل ، توفي سنة ١٢٠ عشرين و مائة . معارف . و قال في رد المختار حماد بن مسلم الكوفي شيخ الامام و به تخرج و أخذ حماد بعد ذلك عنه، قال الامام ما صليت صلاة الا استغفرت له ، مات ١٢٠ .

النخعي⁸⁷ عن علقمة بن قيس ابن زيد⁸⁸ و ابى عبد الرحمن الأسود⁸⁹ و عبد الله بن حبيب⁹⁰ و الاولان اخذا عن عبد الله بن مسعود⁹¹ و الثانى عن على بن ابى طالب رضى الله عنهما و هما عن خاتم النبيين و رسول رب العالمين شفيح امته المذنبين محمد صلى الله عليه و سلم عن جبريل عليه السلام عن الله تعالى عز و جل تنزهت ذاته عن الأغراض و العلل . و قد قال المرحوم بالابيق افندى : «و لقد فاض علىّ كثير من العلوم حين كنت بين يديه من حضرة والدى المستكمل بحسب قوتي» الحاج يوسف ابن ابراهيم و اخذت شيئا من مفتى زاده» و قال اخوه المرحوم عبد الرحيم افندى :

⁸⁷ ابراهيم بن يزيد من النخع من اليمن رهط علقمة و الأسود و قال أبو سفيان ابن العلماء اختلفنا ابراهيم النخعي عند محمد بن سليمان فأرسل يسأل عنه فقال هو مولى النخع و قال أبو عبيدة عن يونس و قد ولدته العرب و كان يكنى أبا عمران و حل عنه العلم و هو ابن سنة ١٨ و مات و هو ابن سنة ٤٦ و كان مراعا قيل له ان سعد بن جبير يقول كذا قال قل له يسلك وادى النوكى و قيل لسعد ان ابراهيم يقول كذا قال قل له يقعد فى ماء بارد حدثنى سهل عن الاصمعي ان ابراهيم مات سنة ٩٦ ست و تسعين و صلى عليه عبد الرحمن بن الأسود بن يزيد . معارف .

⁸⁸ علقمة صاحب عبد الله هو علقمة بن قيس من النخع رهط ابراهيم النخعي و يكنى أبا شبل و لم يولد له قط و اخوه يزيد بن قيس أبو الأسود بن يزيد صاحب عبد الله و مات سنة ٦٢ . معارف . و قيل اسم جده عبد الله و فى ابن العابدین هو الفقيه الكبير عم الأسود بن يزيد و خال ابراهيم النخعي ، ولد فى حیات النبی علیه السلام أخذ القرآن و العلم عن ابن مسعود و على و عمر و ابى الدرداء و عائشة .

⁸⁹ أبو عبد الرحمن الأسود ابن يزيد بن قيس من النخع و يكنى أبا عبد الرحمن الأسود، توفي سنة ٧٤ و قيل سنة ٧٥ و ابنه عبد الرحمن بن الأسود من الخيار، و هو القائل فى تلبيته لبيك و كان ابوه ثمانين ما بين حجة و عمرة و كان للاسود بن يزيد اخ يقال له عبد الرحمن يزيد من الخيار و ابنه محمد بن عبد الرحمن بن يزيد يكنى أبا جعفر و يقال كيس لتلطفه فى العبادة . معارف دينورى .

⁹⁰ عبد الله بن حبيب ابن ربيعة أبو عبد الرحمن السلمى المقرئ الكوفى من أصحاب على و يحمل عنه الفقه كما فى المعارف . و فى موضوعات العلوم انه ولد زمان حیات النبی علیه السلام و والده صحابى و ينتهى اليه علم قراءة القرآن فى التجويد و الضبط و الاتقان ، روى بالعرض عن عثمان و على و ابن مسعود و زيد بن ثابت و ابى بن كعب و روى عنه عاصم و عطا و حسن و حسين و غيرهم عرضا ثقة له احاديث مخرجه ... ٧٤ او ٧٥ وفاته .

⁹¹ اول من تكلم باستنباط فروع الفقه عبد الله بن مسعود الصحابى الجليل الهذلي احد السابقين و البدرين و العلماء الكبار من الصحابة، اسلم قبل عمر رضى الله عنهما قال ابن العابدین، قال النووى فى التقريب و عن مسروق انه قال انتهى علم الصحابة على ستة عمر و على و ابى و زيد و ابى الدرداء و ابن مسعود، ثم انتهى علم الستة الى على و عبد الله ابن مسعود رضى الله عنهم انتهى . أقول يعنى فى الفقه .

«استفدت كثيرا من تأليفات الفاضل العلامة و التحرير الفهامة اسمعيل الكلبوي⁹² حتى صار أستاذا معنويا لهذا الفقير نور الله قبورهم». ثم اوصى نفسه الخاطئة المسرفة و اياك مع جميع الاخوان بذل غاية الجهد و نحاية الطاقة فى تحقيق حقايق التقوى و الاستقامة التى اوصى الله تعالى بها انبيائه و جميع عباده بقوله تعالى "ولقد وصينا الذين اوتوا الكتاب من قبلكم و اياكم ان اتقوا الله"، فاحفظ حدود الشرع و اجتنب عن الدنيا وما فيها و اقبل على الآخرة و ما فيها . و اصرف ريعان عمرك الى انتهاز ما يعنى و الاحتراز عما لا يعنى ، ولا يتيسر ذلك الا باتقاء كل ما لا بأس به حتى يتحقق الاكرمية الالهية على نهج قوله تعالى ان اكرمكم عند الله اتقيكم . و اعمل بقوله تعالى "عليكم أنفسكم" بصرف اوقاتك على الوظائف العلمية و العملية . و ليكن معاملتك على نهج قوله عليه السلام "افضل الفضائل ان تصل من قطعك و تعطى من حرمك و تصفح عن ظلمك و تحسن من اساء اليك". و ليكن ظنك للكل على حسن و اياك و سوء الظن . و اجتنب دواعى الشهرة فانها سم مجرب و بالجمللة لا تضع كيميا و قتل حتى تصل الى الدرجات العاليات . و راع الحدود و الرسوم بشرائط المطالب فى العلوم و وجه ذهنك الى التذكرة تكن فى الأبحاث على التبصرة . و حقق مطالب علم التوحيد لتتخلص عن درك التقليد و طبق بالاصول فروع الإسلام . و اعمل بموجبها فى جميع الايام . فان قبلت و عملت بهذه النصايح فمن محض قابليتك و الا فمن قصور ناصحك تأمرون

⁹² اسمعيل الكلبوي؛ هو امام المتأخرين صاحب الآثار المشهودة شريك المشهور تاتارجق عبد الله أفندى ، والد من صلب محمود أفندى المدرس فى كلبه داخل آيدى سنة ١١٤٣، و خلف بيتما عن ابيه ، و لما عبره واحد حين ما يلعب بالجوز مع الأطفال يلعبه مع انه من السلالة العلية أبا عن جد هاج و ابتدا التحصيل فقدم الاستانه و تلمذ من يسنجى أفندى و وتكمل من المولى مفتى زاده الانطالى العريف باياقلى كتبخانه و حاز رؤس التدريس سنة ١١٧٧، من قول الخطيب انه ولى ذلك و هو حسبي الخ كما فى رسالة نفسه استغرق فى التأليف فى التدريس و ضيق العيش ما من فن و علم الا و هو فيه مغبط المتقدمين ، الا يرى عن مهندسا فرنكيا اتى بلغارتمه الى الباب العالى و سأل من اى فن هى و انكر من يعلمها هناك لعلمه بأنه كشف فى أوروبا قريبا حين ما ترقى الرياضى و لم ينتشر بعد فى الأقطار ، فأرسل به الى الكلبوي و وجد يوم الميعاد بضد الظن ان المشار اليه قد الف فيها اليه رسالة ، كشفت غطاها و ليس يعلمها قبل بل استخراجها من ملكتها الرياضية فأعجب الفرنك حدة ذكائه و قال لو كان هذا الفاضل عندنا لاعطيناه ذهبا بحجمه و تسلى الفرنك عنه بأخذ رسمه بالتقريب ، و من جملة ذلك ما وقع عنه فى حضور السلطان سليم الثالث بينما هو فى تعليمات و معانبات الطوبات و التخميزات حيث ما أصاب الهدف واحد من الممارسين و اصاب المشار اليه ثلث مرات بعين الهدف و غيرها . توفى فى قضاء يكي شهر فمار ١٢٠٥ .

الناس بالبر و تنسون أنفسكم و لم تقولون مالا تفعلون. نعوذ بالله من شرور انفسنا . يا محول الحول و الأحوال حوّل حالنا على احسن الحال . و لنختتم الكلام بما وصّى به سيد الانام فيما روى معاذ رضى الله عنه انه أخذ بيدي رسول الله صلى الله عليه و سلم فمشى ميلا قال يا معاذ اوصيك بتقوى الله تعالى و صدق الحديث و وفاء العهد و أداء الأمانة و ترك الخيانة و رحم اليتيم و حفظ الجوار و لين الكلام و بذل السلام و التفقه فى القراءة و حب الآخرة و الجزع من الحساب و انك ان تشتم مسلما و تصدّق كاذبا و تكذب صادقا و تعصى اماما عادلا و ان تفسد فى الأرض، يا معاذ اذكر الله تعالى عند كل حجر و شجر و احدث بكل ذنب توبة السر بالسر و العلانية بالعلانية رواه البيهقى رحمه الله تعالى . و ارجو من هذا الفاضل ان لا ينسانى فى محل الإجابة من دعائه الخالص . ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا و هب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب . ربنا اغفرلى ولوالدى و للمؤمنين يوم يقوم الحساب. لاله الا الله آخر كلمتنا ان شاء الله تعالى.

و انا الفقير الى لطف ربه القدير محمود حمدى بن محمد امين ابن عبد الله القيصرى لسنة

اثنى و عشرين و ثلثمائة بعد الالف.

الحمد لله المنعم ، و الصلاة و السلام على محمد خير الانام ، و على آله و صحبه الكرام ، و بعد فلما أكرمنى الله تعالى الاستجازة من العلوم و الخطوط مع انى من درجة الكمالات بمنزل السقوط وفقنى تحرير سندی لهذه الصورة و لم ابال بخطيئاتي لان الثمرة على استعداد الشجرة . و قد أخذت الثلث و النسخ من استاذى الحاج احمد العارف الفلبوى نخبه تلامذة شوقى افندى . و أخذت التعليق من رئيس الخطاطين فى جميع الخط سامى أفندى الإسلامبولى . و قد تمشتت سابقا من والدى البارع و انا بمقدمات الفنون عنه شارع اعنى به حضرة نعمان افندى ابن محمد بن الحاج بكر بن حسن بدر الدين غفر لهم و للمؤمنين . حمدى

Elmalılı'nın İcâzetnâmesinin Türkçe Tercümesi

El-Hâfız Muhammed Hamdi Elmalılı

Zilkâde sene 1320/Kânûn-i Sâni sene 1322

Şu'âârâ-yı asırdan edîb-i bedî'a-i tirâz Atıf Bey'in ihdâ buyurdıkları târih-i ra'nâdır.

1. Erdemli âlimler arasında dünyada öne çıkan erdemli ve mükemmeldir.

2. Halkın gözünde, bilim ve sanat ehli de dahil olmak üzere nârin yaratılışına şâhit oldu.
3. Sülûs, rik'a ve ta'lîk ve nesih hattında usta, önemli bir tarzın sahibidir.
4. Herkes onun ustalığına dikkat kesildi, ezel güzelliğini anlatmaya ne hâcet var.
5. Tam tarihini tebrik ederek söylersek, Hamd Mîr Şâir Hamdi 1322.

Kadîr Rab onu bağışlasın, bu târih kıt'ası hakîrin kalemiyle karşılaştı
(hakir kaleme aldı, yazdı).

- 1 Kalbimde geziniyor doğduğumdan bu yana
Emîn rûh âleminden işte bu yüce mâ'nâ
- 2 Aldatır himmetimi her zamanki gezisi
Artık onu örtemez âlemlerin semâsı
- 3 İnsan yücelten güce bir gün verildi karar
Sonra bir gün yeşerdi bereketle ovalar
- 4 Çıkmaza girmiş idim kendi öz benliğimde
Çınlayarak bir nidâ işledi kulağımda
- 5 Dedi ki müjdelerim büyük başarı aldın
Her hâlin neticelendi sen yakîne vardın
- 6 Hazır olduğu zaman allâmenin meclisi
Kâmillerin menba'ı gözdelerin asîli
- 7 Hazreti Mahmud Hamdi öyle büyük âlim ki
Çin'e kadar ulaştı onun bu liderliği
- 8 Gayretlerinle beni sevkettin temennime
Dünya ve ukbânın büyük meziyetlerine
- 9 İşte sonra bu ilim himmetiyle parladı
Emin oldu güçsüzler ondan nûrunu aldı

- 10 İcâzet aldı bugün sayısız talebeler
Yanında suya kandı nice akıl, gönüller
- 11 Onun şemâiline hayran kaldığım zaman
Dedim mâşaallah, bârekellah yâ Mu'în
- 12 Mecâzen söyleyerek kıldı bunu Hamdi
Ni'metü'l-Hallâk olsun ayân-beyân târihi 1322

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla ve yardım O'nun izniyledir.

Bilmediğimizi bize öğreten Allah'a hamdolsun. İlimlerin tâlimi ile bizi mutlu etti ve ihsanda bulundu. Salât ve selâm milletler için mürşid ve imam olan Muhammed'e ve âilesine ve muhterem Nebi'nin şeriatını bilen/ilmine sahip olan âilesine ve ashâbına olsun. Allâh Teâlâ seni ve bizi yüce ikramlara, yüksek makamlara, parlak mertebelere, ebedî saâdetlere ulaşmayı sağlayan tâatine muvaffak kılsın. Şerefli ilim odur ki, salât ve selâm üzerine olsun (Rasûlullâh) şöyle buyurmuştur: "Kim ki ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ ona cennet yolunu kolaylaştırır. Muhakkak ki melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin başışlanması için Allah'a yalvarırlar. Bir âlimin sadece ibâdetle uğraşan bir kimseye üstünlüğü, on dördüncü gecesinde ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. İlimsiz bir âbid zâhid, kirişsiz (ipsiz) yay gibidir. Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır."⁹³ Ve selâm üzerine olsun (Rasûlullâh) şöyle buyurdu: "Kim Allah'ın dininde ilim öğrenirse Allah Teâlâ onun din ve dünyasına kâfi gelir."⁹⁴ Allâh Teâlâ şöyle buyurur: "Allah sana kitap ve hikmeti indirmekte ve sana bilmediklerini öğretmektedir. Gerçekten Allah'ın senin üzerindeki lütfu pek büyüktür."⁹⁵ Ve Allah şöyle buyurur: "Biz Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar da: "Bizi mümin kullarının çoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun." dediler."⁹⁶ Ve Allah şöyle buyurur: "Allah sizden îmân edenleri ve (husûsan) o kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin!"⁹⁷ Ve Allah şöyle buyurur: "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁹⁸

⁹³ Ebû Dâvûd, İlim 1; Tirmizî, İlim 19.

⁹⁴ Kaynaklarda bulunamamıştır.

⁹⁵ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009) en-Nisâ, 4/113.

⁹⁶ en-Neml, 27/15.

⁹⁷ el-Mücâdele, 58/11.

⁹⁸ ez-Zümer, 39/9.

Gençliğimin en güzel çağında ilim tahsil etme yönünde çaba gösterince, uykusuz gecelerde fikirlerin derin sularına dalmaya başladım ve parmakla gösterilen fazîlet erbâbına mürâcaat etmeye bütün gücümle gayret ettim. Büyük âlimler bana, öğrendiklerimi çok değerli talebelere öğretmem için sözlü ve yazılı icâzetler verdiler. Ben, talebelere ders vermekle meşgul iken, Elmalılı Numan oğlu Hâfız Muhammed Hamdi -her konuda Allah onun yardımcısı olsun- ben de tahsilini tamamladı ve benden icâzet istedi. İhsanı bol olan Allah hâl ve meâlde (şimdi ve sonra) feyzini ona ziyadesiyle versin. Ona, menkul ve mâkul ilimlerden dirâyetinin bana ulaştığı ve rivâyetinin câiz olduğu her şeyi rivâyet etmesine, her dersin sonunda beni hatırlaması, ifâde etmesi ve beni unutmaması şartıyla icâzet verdim. Ona sâlih bir insan olmayı, takvâ üzere yaşamayı ve tedbirli olmayı tavsiye ettim. Bu cümleden olmak üzere o ilmî mertebelerin nihâyetine hâiz İslâmî Meşîhat'ta ders vekili Gümölcineli Ahmed Asım Efendi ki -Allah onun kadrini ve şânını yüceltsin ve iki cihanda onu ve şânını korusun- bana icâzet verdi, o, efendimiz, âlim, ilmiyle amel eden, kâmil akıl ve fazilet sahibi, nefsi mutmain olmuş, ilmî ve amelî melekelerin sahibi, fazilet bahçeleri kemâl güllerinin lütuflarıyla dolu, boş ve anlamsız sözden uzak feyz sızıntılarıyla gürleyen hoşgörü deryâsı, tedkîk kulakları bedii beyânından hoşlanılan, tahkik rüzgarları kendisini senâdan uzak kalan bir kişidir. Ona da allâme, onun her derdine devâ, akıllı ve anlayışlı, üstadı Abdurrahman Karınâbâdî'nin icâzet verdiği gibi, Abdurrahman Karınâbâdî de fâzılların en faziletlisi ve âlimlerin en âlimi Seyyid Mustafa b. Ömer el-Vidîni'den icâzetlidir. O da âlimlerin lideri ve fâzılların önderi İbrahim el-İspirî'den, o da kardeşi, kâmil ilim sahibi ve ilmiyle âmil Balabık Efendi diye meşhur Abdurrahim b. Yûsuf el-Olevî'den icâzetlidir, o da kardeşi çok dikkatli filozof ve araştırmacı Balabık Efendi diye meşhur allâme Muhammed b. Yûsuf el-Olevî'den icâzetli, o da fâzılların en efdali Hacı Emirzâde diye bilinen âlim Muhammed b. Ahmed el-Güzelhisârî'den icâzetli, o da merhum, fâzılların en ekmeli ve âlimlerin en meşhuru Muhammed Hafid Ali en-Nisârî'den icâzetli idi. Ve o da âlimlerin sultanı ve fâzılların burhânı Seyyid Abdurrahmân er-Rûhî'den, o da Recep el-Kayserî el-Âmidî ve İbrâhim el-Kirmânî'nin öğrencisi merhum Rum Kayseri Müftüsü Ali en-Nîsârî'den icâzetli idi. O ikisi de benzersiz bir efendi olan Süleyman eş-Şirvânî'den icâzet aldılar. O da Habîbullah Mirzâ Can eş-Şirvânî'den icâzetli olan Yahya Bey et-Tebrîzî'den icâzetli idi. Sonra ömrümün en güzel kısmında ve işimin (ilmin) başlarında anne babamdan yetim, ilimlerin talebine düşkün, ona dönüşü olmayan bir yolda (tamamen kendimi ilme verdiğim dönemde) iken, amcamdan önce, sarf ve nahivde ve bazı mantık ve meânîde üstün kemâlâtların sahibi, mantığın fazilet kavramlarını zâhiren tatmış,

Hocazâde diye bilinen Ahmed Şâkir Efendi benim üstâdım idi – Allah Teâlâ ona lütfu ile muâmele eylesin-. Gençliğimin baharında iken bunlara ek olarak diğer fen ilimlerini ve kitapları inceledim ve hiçbir görüş sahibinin görüşlerinde denk olamayacağı, kendilerine büyük zâtların eşit olmadığı kimselerin meclisine devam ettim. İki doğuda ve iki batıda zamanın ve aynı zamanda yaşayan insanların gözleri önünde onun gibisiyle sürmelenmeye lâyık Süleyman Atâ el-Kayserî⁹⁹ -ona ve ana babasının üzerine Bârî'nin rahmeti olsun- ki (ondan icâzet aldım) onun hakkında bir şiir söyledim; "Rabbimin irfânında açan eşsiz bir çiçek, Allah onu affetsin ve feyizleriyle nurlandırın". O da allâme babasından icâzet aldı, onun çok anlayışı ve şerefli üstâdı Halil, kemâlâtta yükseldi, her hâliyle feyzi yüceldi. Halil Rüşdü el-Atînevî ki¹⁰⁰ Atina doğumlu, memleketi Kayseri, babamın babasından icâzetli ve annesinin babası üstâdım, asrının eşsizi, zamanının bir tanesi, büyük neşirlerin sahibi, sırât-ı müstakîmin takipçisi idi, onu üzme isteyen tâkatsiz kalır, onun şöhretini duymayan kalmamıştır. Bahsettiğimiz, el-Hâc Abdullah es-Sungûrî,¹⁰¹ Sungur doğumlu, memleketi Kayseri, o büyük dağ, hikmetli ilim ehli, kuvvetli gözlemci es-Seyyid Sâdık el-Kayserî'den ve zeki, fâzıl ve akıllı, kâmil, takrir ve tahrîr sahibi eş-Şeyh Abdullah el-Kangîrî'den icâzetli idi. Ve Sâdık Efendi, kendisine işaret edilen Abdullah el-Kangîrî'den ve kendisine işaret edilen kâmil, efendi es-Seyyid Muhammed Emîn el-Hâdimî'den, (o da) allâme babası, çok anlayışlı, mâhir, efendilerin efendisi Muhammed el-

⁹⁹ Süleyman Atâ; O kemal salkımlarının zümresindendi, babasının bütün hasletlerini ve yüksek dedesinin faziletlerini kendinde topladı. Söylediğim hüsn-i zan üzere söylenmiş şeylerden değildir. Edebiyatçı, belâgatçı, müellif, şâir, usul, kelam, mantık, hikmet, matematik konularında ve fâzıllar mıntıkasında fen ilimlerinin dairesinin merkezi idi. Sanki o kabiliyetinin kalitesinde ve dikkat yeteneğinde Hayâlî gibi idi, vukûfiyet ve fen ilimleri konusunda Gelenbevî'nin aynası idi. Tahsili döneminde Kayserî'den hiç ayrılmadı, çünkü o orada asrının kemâlatının kaynağını bulmuştu. 1271/1854 yılında doğdu ve feyzinin sızıntılarından zaman doymadan önce 1304/1886 yılında, 33 yaşında iken vefat etti. Allah onu ve mü'minleri bağışlasın âmîn.

¹⁰⁰ Halil Rüşdü; Damad Halil Efendi diye meşhur üstâttı, çünkü o üstâdı Abdullah Efendi ile sıhriyyet kurdu, hocasının vefatından sonra onun şerefi ve nesli ona intikal etti. ... senesinde vefat ettiğinde 63 yaşında idi. Vakûr, ifâdelerinde duyarlı, kavrayıcı ve etraflıca konuşan idi. Ömrünün sonlarında kadılıktan uzaklaştırılmıştı. Allah kabrini nûr eylesin.

¹⁰¹ El-Hâc Abdullah es-Sungûrî; O (Sungur) zamme ve sükûn ve sözlükte gayının meddi iledir, Yozgat'ta bir kazâdır. Taşan deniz, allâme üstâd büyüklerle oturup kalkan, başlangıç olarak... ve kemâle erdi. Sonra Kostantiniyye'de Kangîrî meclisine geldi. Sonra Şam'a ve Mısır'a gitti. Kıraat ilmini, hadis ve tefsiri iki senelerce tahsil etti. Sonra Rum Kayserî'ye intikal etti ve Mevlâ Sâdık Efendî'yi hikmet ve heyet konularında çalışıyor buldu ve ona gitti. İcâzet aldıktan sonra hocası hayatta iken onun yerine nâib oldu ve büyük eserler neşretmek ona kolaylaştırıldı. Onun nâmî Şam'ın her tarafına yayıldı. 1207/1792 senesinde doğdu ve 1280/1863 senesinde vefat etti. Allah onun silsilesini zaman devam ettikçe bâki kılsın ve onu bağışlasın.

Hâdimî'den ve o da allâme, âlimlerin büyüklerinden Ahmed el-Kazâbâdî'den¹⁰², o da hocaların hocası Muhammed et-Tefsîrî'den¹⁰³, o da Mevlânâ Muhammed el-Gûrânî'den, o da eş-Şeyh Abdullah el-Cezerî'den, o da Mevlânâ Mirzâ Cân eş-Şîrâzî'den (icâzet aldı). Bu kaynakta (Mirzâ Cân eş-Şîrâzî'de) iki silsile birleşmiştir. O da Celâlüddin Muhammed b. Es'ad ed-Dîvânî es-Sıddîkî'den, (o da) Mevlânâ Muhyiddin el-Küşkenârî'den, (o da) tahkik ehlinin efendisi, tedkik ehlinin dayanağı Mevlânâ eş-Şerîf el-Cürçânî'den¹⁰⁴, (o da) Mübârek Şâh el-Mısırî'nin öğrencisi, (o da) Muhakkik Kutbuddin er-Râzî'nin¹⁰⁵ öğrencisi, (o da) allâme eş-Şîrâzî'nin¹⁰⁶ öğrencisi, (o da) Kâtib el-Kazvînî'nin öğrencisi, (o da) el-İmam Fahreddin er-Râzî'nin¹⁰⁷ öğrencisi, (o da) İmam Hucetü'l-İslâm el-Gazzâlî'nin¹⁰⁸ öğrencisi, (o da) İmâmü'l-Haremeyn Abdullah el-Melik ibni Abdillâh b. Yûsuf el-

¹⁰² Ahmed Ebu'n-Nâfi' el-Kazâbâdî; O Ziverlizâde Hasan el-Erzurûmî ve Muhammed et-Tefsîrî'nin öğrencilerindedir. Ve ona Muhammed Hâzık el-Erzurûmî ve Hüseyin el-Kilîsî ve başkaları öğrenci oldu. Sofiyyeyi şiddetle inkâr ederdi.

¹⁰³ Muhammed et-Tefsîrî; O, Muhammed b. Hamza ed-debbâğ el-Ayıntâbî, (Ayıntab/Gaziantep) doğumlu, Sivas müftüsüdür. Tefsiriyle meşhurdu. Hadis'i Ali Ebi'z-Ziyâ ve en-Nûr Ali eş-Şebrâmellisî'de okudu. İlmi Ali el-Gûrânî ve Zeynü'l-Âbidîn el-Gûrânî'den aldı. *Keşfü'z-zunûn*'da Sa'd'ın akâidinin şerhi üzerine haşiye onun denir. 1111/1699 yılında vefat etti.

¹⁰⁴ Ali b. Muhammed b. Ali el-Hanefî eş-Şerîf el-Allâme el-Cürçânî; Esterâbâd da Cürçân'da 740/1340 yılında doğdu. Onun menakıpları ve nâmı çok zengindir, kamış kalemlerin yazmasından zengindir. Tarihçi Şemsüddin b. Azm, 816/1413 senesinde vefat ettiğini söyledi. Bitti. *Şakâyık'ın-Nu'mâniyye*'nin tercümesinde, bir kıta bunu teyid eder ve 814/1413 der.

Beşerin üstâdi âlemin hayatı, cihânın sultanı milletin şerefi
Az bulunan, ikinci bahar, sekizyüzlü yıllarda göçtü
Fâni dünyanın zineti Cumartesi seheri, ebedi göçe emir geldi.

¹⁰⁵ Muhammed er-Râzî eş-Şeyh el-allâme Kutbu'd-dîn et-Tahtânî; (Tahtânî) ile Kutbu'd-dîn el-Fevkânî ondan ayrılır, *Mevzû'âtü'l-ulûm*'da böyle der, çünkü onlardan her biri bir medresede idi, birisi üst katta, diğeri alt katta. *Ma'kûlât*'ın önünde ve devamında. Onun şöhreti tercümesinden dolayıdır. Dimeşk'de .... senesinde doğdu ve yine Dimeşk'te 766/1365 senesinde Zilkâde ayında vefat etti.

¹⁰⁶ Muhammed b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî el-allâme Kutbu'd-dîn el-Fevkânî eş-Şâfiî; Tabib babasından ve amcasından ve Şems el-Küteybî'den ve Nâsir et-Tûsî'den (ilim) aldı. Bu silsile onda sona erer, lâkin bu mânâda ona kadar gelir. Allâme, Rum'da, Sivas ve Malatya kazasında görev üstlendi, sonra Şam'a yerleşti. Sonra Tebriz'e yerleşti ve aklî ilimlerle meşgul oldu. Verâ sahibi idi. 626/1229 senesinde doğdu ve 716/1316 senesinde 20 Ramazan'da vefat etti.

¹⁰⁷ Muhammed b. Ömer el-Hasen b. el-Hüseyin et-Teymî el-Bekrî el-İmâm Fahreddin er-Râzî ibni Hatîb er-Râzî eş-Şâfiî; Her konuda imamdır. Hayat hikâyesine ihtiyaç yoktur (gerek yoktur), icâzet silsilelerinde onunla el-Gazzâlî arası terkedilmiştir. Çünkü o Ebu'n-Nasr Kemâlüddin es-Semsânî'nin öğrencisi idi, o da eski icâzetlerin bazılarında olduğu gibi Muhammed b. Yahya ibni Mansûr en-Nisâbü'rî'den (icâzet aldı). *Mevzû'ât*'ta (geçtiği üzere) hikmeti Mecdî el-Cebelî'den aldı. Kemal es-Semsânî'de fıkıh okudu. Gerçek tahsili hakkında imam şöyle der: "Usûlü babamdan, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Nâsir el-Ensârî'den, İmâmü'l-Haremeyn'den, Üstâd Ebu İshâk el-Esferâî'den, Ebu'l-Hasen el-Bâhilî'den, İmam el-Eş'arî'den aldım." 544/1150 senesinde doğdu ve 606/1210 senesinin Ramazan Bayramı ortasında vefat etti.

¹⁰⁸ İmam Hucetü'l-İslâm el-Gazzâlî, şeddeli (Gazzâlî) veya şeddesiz (Gazâlî) ... senesinde doğdu ve 505/1112 senesinde vefat etti.

Cüveynî'nin¹⁰⁹ öğrencisi, (o da) babasının¹¹⁰ öğrencisi, (o da) Ebu't-Tayyib Sehl'in¹¹¹ öğrencisi, (o da) babası Ebu Muhammed b. Süleyman es-Su'likî'nin¹¹² öğrencisi, (o da) Ebû İshâk İbrâhîm el-Mervezî'nin¹¹³ öğrencisi, (o da) Ebu'l-Abbâs Ahmed'in¹¹⁴ öğrencisi, (o da) Ebu'l-Kâsım Osman'ın¹¹⁵ öğrencisi, (o da) Ebû İbrâhîm İsmâil'in¹¹⁶ öğrencisi, (o da) İmâm Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin¹¹⁷ öğrencisi -Allah'ın rahmeti onun ve onların üzerine olsun-, (o da)

¹⁰⁹ İmâmü'l-Haremeyn; Hayat hikâyesi Gazzâlî gibi mütevâtirdir. 18 Muharrem 419/17 Şubat 1028 yılında doğdu ve 25 Rebiulâhîr 478/20 Ağustos 1085 senesinde Nisâbur'da vefat etti.

¹¹⁰ İmâmü'l-Haremeyn'in babası Ebû Muhammed Abdillâh b. Yûsuf b. Abdillâh ibni Yûsuf b. Muhammed b. Hayûbe el-Cüveynî; Şâfiî fakihî, tefsirde, fıkhıta, usûlde ve edebiyatta imam idi. Edebiyatı evvelen babasında, Cüveynî'li Ebû Ya'kûb Yûsuf'ta, sonra Nisâbur'a geldi ve Ebu't-Tayyib Sehl'de fıkıh ile meşgul oldu. Sonra Mervizûd'lu Ebû Bekir el-Kaffâl'e intikâl etti. Sonra Nisâbur'a döndü ve ders ve fetvâ verdi, çok telif eser tasnif etti, özellikle *et-Tefsîru'l-Kebîr*'i. 438/1046 senesinde Nisâbur'un nahiyesi Cüveyn'de vefat etti.

¹¹¹ Ebu't-Tayyib Sehl; Şâfiî fakihî, Nisâbur'da Müftî idi ve çok fetvâsı vardı. Fıkıh babasından, Muhammed b. Ya'kûb el-Esam'dan aldı. Din ve dünya riyâsetini cem etti. Sözlerinden: "Vaktinden önce bir işe kalkışan, onun rezilliğine kalkışmıştır." 404/1014 senesinde vefat etti.

¹¹² Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman ibni Muhammed Süleyman b. Mervân b. Mûsâ b. İshâ ibni İbrâhîm b. Beşîr el-Hanefî el-İclî; Su'lukî diye bilinen İsbahan asıllı, Nişâbur memleketi. Şâfiî fakihî, müfessir, mütekellim, edebiyatçı, nahivci, şâir, müellif, Ebû İshâk el-Mervezî'nin arkadaşı. Uzun süre fıkıhla meşgul oldu. Sonra Irak ve Basra'ya çıktı, sonra İsbahan'a döndü ve 337/948 senesinde Nisâbur'a geldi. Onun doğumu 296/908 senesidir. 305/917 senesi Hadis dinledi ve 377/987 senesi sonu vefat etti. -İbn Hallikân-

¹¹³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. İshâk el-Mervezî; Şâfiî fakih, fetvâda ve ders vermekte zamanının imamıdır. Fıkıh İbni Şüreyc'den aldı ve o konuda üstün başarı gösterdi. 9 Recep 340/11 Aralık 951 senesinde vefat etti ve İmam Şâfiî'nin türbesinin yakınına defnedildi. -İbni Hallikân- el-Mervezî, Şah Cân Merve nisbettir ve "zâ" ziyâdesi Merv'den Zûd'u ayırmak içindir. -*Tabakât*-

¹¹⁴ Ebu'l-Abbâs Ahmed ibni Ömer b. Şüreyc; Şâfiî fakih, o şâfiî fakihlerin büyüklerinden idi. Ona "el-bâzü'l-eşheb ve Veliyyü'l-kâdî-i Şeterân" denirdi. Müzenî dahil Şâfiî ulemasının hepsinden üstün tutulurdu. Kitaplarının fihristi 400 tasnif edilmiş kitabı içine alır. Şâfiî mezhebini savunmaya ve muhaliflere cevap vermeye çalıştı ve İmam Muhammed b. Hasen el-Hanefî'nin kitaplarına çalıştı. Fıkıh Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî'den aldı. Cemâziyelülâ 306/Ekim 918 de öldü. Bağdat'ta 10 Rebiulevvel'de öldüğü de söylenir. Odasına defnedildi. -Vasâyâ 11 c. 58 s. - Şüreyc cim iledir, Acemî (Fârisî) salih bir adamdı. -İbn Hibban'dan-

¹¹⁵ Ebu'l-Kâsım Osman b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî; Şâfiî fakih büyüklerinden, Fıkıh Müzenî'den ve er-Rebî' ibni Süleyman'dan aldı. Ondand Ebu'l-Abbas b. Şüreyc aldı. O ki, Bağdatta Şâfiî kitaplarıyla insanların dikkatini ve ilgilenmesini sağlayan. Der ki: "Ben Şâfiî'nin Kitabı'na elli senedir bakarım, her cüzüne baktığımda ondan istifade ettiğimi bilirim." 288/900 senesinde Bağdat'ta vefat etti. İsminin Abdullah olduğu söylenir. -İbn Hallikân-

¹¹⁶ Ebû İbrâhîm İsmâil ibni Yahyâ b. İsmâil b. Ömer b. İshâk el-Müzenî; İmam Şâfiî'nin dostu, o Mısır ahalisindedir, Şâfi Mezhebi'ne dair çok eseri vardır. Onun hakkında Şâfiî; "O mezhebimin yardımcısıdır" der. Verağî meşhurdur. Kesin olmamakla 264/877 senesinin Ramazan ayında vefat etti ve İmam Şâfiî'nin türbesinin batısına defnedildi. El-Müzenî, Deyre b. Kelb'in kızı Müzine'ye nisbettir, meşhur büyük bir kabiledir. -İbn Hallikandan muhtasaran- Şâfiî Tabakâtı'nda şöyle der: El-Müzenî ve İbn Süreyc, Şâfiî'de, Hanefî'deki Muhammed ve Ebu Yûsuf gibidir. Onların mutlak müctehid veya mezhep de müctehid olmaları konusunda ihtilaf edilmiştir.

¹¹⁷ İmam Şâfiî; Müctehid imamlara gelince, onların menakıpları telif edilmiş ciltlerle esere sığmaz, Doğum tarihleri, intikalleri ile iktifâ edilmiştir. Şâfiî'nin güzelliklerine gelince, o İmam A'zam'ın öldüğü sene olan 150/767'de doğdu ve 204/819 senesinde vefat etti. İmam Muhammed'den ve

İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'nin öğrencisi, (o da) imamların imamı ve ümmetin kandili Ebû Hanîfe Nûmân b. Sâbit'in¹¹⁸ -Allah Teâlâ ona geniş rahmetiyle rahmet eylesin- öğrencisi, o da Hammad b. Ebî Süleyman'dan,¹¹⁹ (o da) İbrâhim b. Zeyd¹²⁰ en-Neha'î'den,¹²¹ (o da) Alkame b. Kays ibni Zeyd¹²² ve Ebû Abdurrahmân el-Esved'den¹²³ ve Abdullah b. Habîb'den,¹²⁴ ilk ikisi Abdullah

Şeybânî'nin Efendisi olan İmam Muhammed'in babasından feyiz aldı. Ebû Abdillâh diye künyelenir. Babası Vâsıt'a geldi, Muhammed orada doğdu ve Kûfe'de büyüdü. Sa'r, Mâlik b. Mâlik b. Mugavvel, Ömer b. Zer, el-Evzâ'î, eş-Şuûrî ve benzerlerinden istifade etti. Ebû Hanîfe'nin meclisine devam etti ve ondan ders aldı. 189/804 yılında 58 yaşında iken vefat etti.

¹¹⁸ O yüce gönüllü imam, en büyük imam, Tabîî olduğunda şüphe yok. Ebû Nasr Elfiyye'sinde şöyle der:

Genç Nûman Ebu Hanife'nin harika mezhebi itikad edilendir
Ümmetin kandili, din ve ilimde imamların lideri tâbiidir
Peygamberin ashabının hepsine erişti ve onların yoluna gerektiği gibi tâbi oldu
Karanlık ve sapıklıktan selâmette açık bir metod ve yol

Onun rivâyetlerini tafsilâtlı ve ihtilâflı şekilde açıkladılar, onların en yakını Reddül-Muhtar'da gelendir. Bazıları da şu şekilde nazmetti: Ebû Hanîfe tabiinin ziyetidir, Cabir'den, İbn Cüz'den, Enes'ten (r.a.), Ma'kel'den, Harîsî'den, Vâile'den ve Acred'in kızından rivâyet etti, güzellerin filii örnek alınandır. Bazısı buna muhâlifdir. Çoğu rivâyetin iyi olduğu *Mevzûât*'ta şöyle der: İmam 161/777 senesinde doğdu. Bunu İbni Abidin reddetmedi. 70 sene olarak rivâyet edildi ve 80 sene olarak düzeltildi. Nûman'ın tarihi güçlü kılıç oldu (Doğumu 80 – Vefâtı 150 – Ömrü 70). Söz çok, açıklaması zordur. -Allah ondan razı olsun-

¹¹⁹ Hammad b. Ebî Süleyman; Onun rivâyetleri İbrâhim en-Neha'î'dendir. Ebû İsmîal diye künyelenir. O İbrâhim ibni Ebî Musâ el-Eş'arî'nin -Allah ondan râzı olsun- arkadaşıdır. Babasının ismi Müslimdir. Muâviye'nin -Allah ondan râzı olsun- Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye -Allah ondan râzı olsun- o Devmetü'l-Cendel'de iken gönderdiği kimselerden idi. 120 senesinde vefat etti. -Meârif-. *Reddül-Muhtâr*'da şöyle dedi: Hammâd b. Müslim el-Kûfî imamın hocası idi, ondan mezun oldu ve Hammad bundan sonra ondan (ilim) aldı. İmam şöyle dedi: "Herhangi bir namaz kıdığımda onun için mutlaka istiğfâr ederim." 120'de (senesinde) öldü.

¹²⁰ Elmalılı, Yezid ismini hatâen Zeyd şeklinde yazmıştır.

¹²¹ İbrahim b. Yezid, Esved ve Alkame cemaatından Yemen'in Neha'î'ndandır. Ebû süfyân âlimlerin çocuğu olduğunu söyledi. Muhammed b. Süleyman'ın yanında İbrahim en-Neha'î konusunda ihtilaf ettik, o onun araştırılması için (Neha'a) gönderdi ve "O Neha'î'n mevlâsıdır" dedi.

¹²² Alkame, Abdullah'ın arkadaşıdır. 62/681 senesinde öldü. -*Me'ârif*- Dedesinin isminin Abdullah olduğu söylendi. İbni Abidin'de şöyle der: "O büyük fakihdir, Esved b. Yezid'in amcası, İbrahim en-Neha'î'nin dayısıdır. Nebî'nin -selam üzerine olsun- sağlığında doğdu. Kur'ân ve ilmi İbni Mes'ûd, Ali, Ömer, Ebu'd-Derdâ ve Âişe'den aldı."

¹²³ Ebû Adirrahmân el-Esved ibni Yezid b. Kays, Neha'î'den. Ebu Abdurrahmân el-Esved diye künyelenir. 74/693 senesinde vefat etti, 75/694 senesi de denildi. Oğlu Abdurrahmân b. El-Esved fazîlet ehliendendi. Hac ve umre zamanında babası seksen yaşında idi ve o telbiyesinde "Lebbeyk" diyordu. Esved b. Zeyd'in, Abdurrahmân Yezid denilen fâzilet ehlinde bir kardeşi vardı. Oğlu Muhammed b. Abdurrahmân b. Yezid, Ebû Cağfer diye künyelenirdi. İbâdetinde hassaslığından dolayı nezâket ehli denirdi. - *Dineverî Me'ârif* -

¹²⁴ Abdullah b. Habîb ibni Rabî'â Ebû Abdurrahmân es-sülemî el-Makarrî el-Kûfî, Ali'nin arkadaşlarından, Meârifte geçtiği üzere ondan fıkıh öğrenmiştir. *Mevzûâtü'l-ulûm*'da Nebî'nin - salât ve selâm üzerine olsun- sağlığında doğmuştur, babası sahâbîdir ve babasında müntehidir. Kur'ân'ı kiraatı, tecvidi, hıfzı ve itkânı (Kur'ân ilimlerinden) öğrendi ve Osman, Ali, İbni Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Ubey b. Ka'b'a arzettiği rivâyet edilir. Onan arzen sika olarak Âsım, Atâ, Hasan, Hüseyin ve diğerleri rivâyet etmiştir. Tahric ettiği hadisler vardır. Vefâtı 74/693 veya 75/694 tür.

b. Mes'ûd'dan,¹²⁵ ikincisi Ali b. Ebû Tâlip'ten -Allah her ikisinden de râzı olsun- aldılar. Ve (son) iki de (Abdullah b. Mes'ûd ve Ali b. Ebû Tâlib), günahkâr ümmetin şefa'atçısı, âlemlerin Rabbi'nin peygamberi ve peygamberlerin sonuncusu Muhammed'den -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun-, (o da) Cibril'den -selam üzerine olsun-, (o da) Zâtı, illet ve ârazdan, her türlü eksik ve noksanlıktan uzak Aziz ve Celil olan Allah Teâlâ'dan (aldı). Merhum Balabık Efendi şöyle demiştir: "Saygıdeğer babam el-Hâc Yusuf b. İbrâhim'in gücü kuvveti yerinde olduğu zamanda yanında iken ilimlerin çoğunda üzerimde çok tesiri oldu ve Müftüzâde'den de bazı şeyler öğrendim." Kardeşi merhum Abdurrahîm Efendi şöyle dedi: "Fâzıl allâme araştırmacı fehâmâ İsmâil el-Gelenbevî'nin¹²⁶ telifâtından o kadar çok istifâde ettim ki bu fakirin mânen üstâdı oldu." – Allah kabirlerini nurlandırın-. Sonra hatâlı ve müsrif nefsim, sana ve ihvanların hepsine gayretinin hepsini bezletmeyi, takvâ hakikatinin tahakkukunda tâkâtın nihâyetini, Allah Teâlâ'nın şu âyetiyle peygamberlerine ve bütün kullarına emrettiği: "Gerçek şu ki; hem sizden önce Kitap emânet edilenlere, hem de size, "Allah'tan sakının!" diye emretmişizdir" (Nisâ, 4/131) istikâmeti tavsiye ediyorum. Şeriatın hudutlarını muhafaza et, dünya ve içindekilerden kaçın, âhirete ve ondakilere yönel. Ömrünün en güzel zamanlarını seni ilgilendirenleri fırsat bilerek ve seni ilgilendirmeyenlerden kaçınarak sarf et.

¹²⁵ Sahabenin büyük âlimlerinden, Bedir eshabından, öne geçenlerden büyük sahâbî Abdullah b. Mes'ûd el-Hüzelî fikhın fûru' istinbâtı konusundan ilk bahsedendir. İbni Abidin, Ömer 'den -Allah her ikisinden de râzı olsun- önce Müslüman oldu der. Nevevî, *et-Takrîb*'de Mesrûk'tan rivâyeten dedi ki: "Sahabenin ilmi latî kişide nihâyete erer; Ömer, Ali, Ubeyy, Zeyd, Ebu'd-Derdâ ve İbn Mes'ûd. Sonra altı kişinin ilmi de Ali ve İbn Mes'ûd'da nihâyete erer -Allah onlardan râzı olsun-. Bitti. Ben fikh konusunda olduğunu söylerim.

¹²⁶ İsmail el-Gelenbevî; Müteahhirîn imamdır, bilinen eserlerin sahibidir. Şöhrette ortağı Tatarcık Abdullah Efendi'dir. 1143/1730 yılında Aydın dahili Gelenbe'de müderris Mahmud Efendi soyundan babasıdır. Babasından yetim kaldı. Çocuklarla ceviz oyunu oynarken birisinin kendisini baba ve dedesinden yüce bir sülâleden olmasından dolayı kendisini ayıplamasından dolayı tedirgin oldu ve tahsile başladı ve karar kıldı. Yasinci Efendi'nin öğrencisi oldu. Ayaklı Kütüphâne diye bilinen Antalya'lı Müftizâde Efendi'den tekemmül etti. 1177/1763 yılı ruûs müderrislik imtihanını kazandı. Hatîb'in sözlerindedir: "O böyle bir veli ve bana yetendir." Devamı var. Kendine ait risâlede geçtiği gibi müderrislik zamanında telifâtla çok iştiğal etti ve geçim sıkıntısı yaşadı. Hangi ilim ve fen olursa olsun onunla ilgilenir, mütekaddimîne gıpta ederdi. Frenk bir mühendisin logaritma ile Bâb-ı Âli'ye geldiğini gördü ve; "Bu hangi fendir" diye sordu. Frenk orada bildiğini ona öğretmeyi reddetti. Logaritma, matematiğin terakki etmesiyle yakın zamanda Avrupa'da keşfedilmiş, henüz diğer yerlere yayılmamıştı. Frenk'i Gelenbe'ye gönderdi, buluşma zamanında Frenk zannının aksiyile karşılaştı, çünkü İsmail Gelenbevî orada bu konuda bir risâle telif etmişti. Kapağı açıldı, daha önce logaritmayı Gelenbevî bilmiyordu matematik melekeliyle onu ortaya çıkarmıştı. Frenk zekâsının keskinliğine şaşırıp ve şöyle dedi: "Şayet bu fâzıl kişi bizim yanımızda olsaydı ağırlığı kadar kendisine altın verirdik." Frenk çizimini yapmak için kendisinden izin istedi. Bu cümleden olarak, Sultan III. Selim'in huzurunda, topların talimleri ve muâyeneleri anında, atıcılardan birisi hedefe isabet ettirirken, Gelenbevî hedefin aynı yerine ve diğerlerine üç defa isabet ettirmişti. Yenişehir-i Fenar Kazasında 1205/1790 da vefat etti.

Bu zararı olmayan her şeyden ittikâ ederek ancak mümkün olur ki; "Doğrusu Allah katında sizin en üstün olanınız, en takvâlı olanınızdır."¹²⁷ âyetinin yolu üzere ilâhî ikram tahakkuk eder. Bil ki "Siz kendinize bakın."¹²⁸ Allah Teâlâ'nın âyetiyle vaktini ilmî ve amelî vazifelerine sarf etmenle alâkalıdır. Muâmelelerin (Rasûlulâh'ın) -üzerine selam olsun-: "Faziletlerin en üstünü seninle alakayı kesene ulaşman, sana vermeyene vermen, sana zulmedenî bağışlaman, sana kötülük yapana iyilik yapmandır."¹²⁹ sözü üzere olsun. Herkes için zannın iyilik üzere olsun ve sû-i zandan kaçın. Şöhret nedenlerinden kaçın, çünkü şöhret, tecrübe edilmiş bir zehirdir ve bu cümleden kimyâ (çok değerli) olan vaktini zâyî etme ki yüksek derecelere ulaşsın. İlimlerde istenilen şartların çizgi ve sınırlarını gözet ve bu konularda basiret üzere olman için zihnini düşünceye yönelt. Taklit derekesinden kurtulman için tevhid ilminin taleplerini (gereklerini) yerine getir ve İslam fûrûunu usûlleriyle tatbik et. Günlerin hepsinde (her zaman) gerekli olanlarla amel et. Şâyet kabul eder ve bu nasihatlerle amel edersen, bu senin sırf kâbiliyetindedir, eğer yapmazsan sana nasihat edenin kusurudur. "İnsanlara iyiliği emredip kendi nefsinizi unuttur musunuz?"¹³⁰, "Yapmayacağınız şeyleri ne diye söylüyorsunuz?"¹³¹ Nefsimizin şerrinden Allah'a sığınırız. Ey hâli ve ahvâli değiştiren Allahım! Bizim hâlimizi en iyi hâle çevir. Sözü insanların efendisinin vasiyeti ile tamamlayalım: Muâz'ın (r.a.) rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.v.) elimden tuttu ve bir mil kadar yürüdü. Buyurdu ki: "Ey Muâz! Sana Allah'tan korkmayı, doğru konuşmayı, ahde vefâyı, emâneti edâyı, hiyaneti terki, yetime merhameti, komşuları (haklarını) korumayı, yumuşak sözü, selam vermeyi, kıraatte anlayışı, ahireti sevmeyi, hesaptan çekinmeyi tavsiye ederim. Müslümana kötü söz söylemekten, yalancıyı tasdik etmekten, doğru sözlüyü yalanlamaktan, âdil imama âsi olmaktan, yeryüzünde fesad çıkarmaktan seni nehyederim. Ey Muâz! Her taşın, ağacın yanında Allah'ı zikret, Her günahın için gizli olanlar için gizlice, âşikâr olanlar için âşikârca tevbe et. Beyhakî rivayet etti - Allah merhamet buyursun- İcâbet mahallerinde yaptığın hâlis duâlarında bu şereften beni de unutmamanı ricâ ediyorum. "Ey Rabb'imiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme, bize katından bir rahmet bağışla! Çünkü sen, sonsuz nîmetleri cömertçe bağışlayasın!"¹³² "Ey Rabb'imiz! Hesabın

¹²⁷ el-Hucûrât, 49/13.

¹²⁸ el-Mâide, 5/105.

¹²⁹ İbn Hanbel, III, 439

¹³⁰ el-Bakara, 2/44.

¹³¹ es-Saff, 61/2.

¹³² Âl-i İmrân, 3/8.

görülebileceği o dehşetli gün beni, ana-babamı ve bütün inananları bağışla!"¹³³ İnşâillâh son sözümüz "Lâ ilâhe illallah" (olur).

Ben Kadîr Rabbinin lütfuna muhtaç Mahmud Hamdi b. Muhammed b. Abdullah el-Kayserî 1322 senesi.

Arka kapağın iç kısmına dairesel formda Elmalılı tarafından Arapça yazılan kısım:

Hamd, nimetlendiren Allah'a mahsustur, salât ve selâm insanların en hayırlısı Muhammed'in, âilesinin ve şerefli ashabının üzerine olsun. Bundan sonra, ne zamanki bana ilimlerden ve hüsn-i hatlardan kemâl derecesinde düşme menziline iken, Allah Teâlâ icâzet almayı bana ikram etti, bu surette senedimi (icâzetimindeki âlimlerin silsilesini) yazmaya beni muvaffak kıldı, hatalarıma aldırmadım, çünkü meyve ağacın kâbiliyeti kadardır. Sülûsü ve nesihî (icâzetini) Şevki Efendi'nin seçkin talebelerinden üstâdim Hacı Ahmed Arif el-Filibevî'den aldım. Ta'likî (icâzetini) bütün hatlarda hattatların reisi Sâmi Efendi el-İslambolî'den aldım. Önceden üstün kâbiliyetli babamdan meşk ettim, sanatların mukaddimelerine ondan başladım, bununla Hazreti Numan Efendi b. Muhammed b. El-Hâc Bekir b. Hasen Bedreddin'i kastediyorum. Allah onları ve müminleri bağışlasın. Hamdi.

Sonuç

Elmalılı'nın icâzetnâmesinden anlaşılacağı üzere kuşaklar/nesiller arası ilmi tahsil etmenin ve aktarmanın bir disiplin içinde olduğu anlaşılmaktadır. İlmin elde edilebilmesi için, üstad ve talebe arasında sevgi, saygı ve itâate dayalı, uzun soluklu ve sabırlı olmayı gerektiren bir eğitim/öğretim süreci söz konusudur. Bu eğitim-öğretim sonucu, derslerini tamamlayan talebeye üstadı tarafından icâzetnâme/ilmî ehliyet verilmektedir.

Elmalılı, dayısı Mustafa Efendi'yle birlikte 1311/1894 yılında İstanbul'a gelip, Küçük Ayasofya Medresesi'nin odasına yerleştiğinde 15 yaşındadır. Bâyezid dersiamlarından Şer'î Tedkikât Meclisi Reisi Kayserili Büyük Hamdi Efendi'nin aldığı medrese müfredâtı derslerini sekiz yılda tamamlamış ve 1320/1903 yılında 23 yaşında iken icâzetini almıştır. Elmalılı, devlet görevi alabilmek için Şubat 1322/1905'te ruûs (devlet görevi yeterlilik) imtihanına girmiş, yüksek derece ile imtihanı kazanarak medreselerde her dersi okutabilir anlamında dersiâm olmuştur. İcâzetli de olsa, Elmalılı'nın, âlimlerden oluşan bir heyet huzurunda ruûs imtihanına girmesi, devlette görev alabilmek için sadece bir üstattan alınan icâzetin yeterli olmadığını göstermektedir.

¹³³ İbrahim, 14/41.

Elmalılı'nın icâzetnâmesinde dikkat çeken konulardan birisi de icâzet içeriğinin çok zengin olması, hocasının kendisine yaptığı nasihatlere, ilim erbabına yakışan rehberlik ve davranış/ahlak kurallarındaki öğütlere, dünya ve ahiret hayatında başarıları için uzun uzun yapılan duâlara yer verilmesidir. Diğer önemli bir husus da Elmalılı'nın ilmî silsilesinde yer alan bütün âlimlerin rahmetle ve duâlarla yâd edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve farklı övgü cümleleriyle ilimlerine duyulan büyük saygının ifade edilmesidir. İcâzetnâmede yer alan ilmî silsile, Kur'ân ve sünnet ışığında Hz. Peygamber'e (s.a.v.), sonra Cebrâil'e (a.s.) ve son olarak her şeyin sahibi olduğu gibi ilmin de kaynağı olan Allah'a dayandırılmaktadır. Elmalılı, diğer icâzetnâmelerden farklı olarak, icâzetnâmesinin kenarlarında, ilmî silsilede isimleri geçen 56 âlimin 25 tanesinin hayat hikâyelerine, bir âlimin titizliğiyle kaynaklarıyla kısaca yer vermiştir. Âlimlerin hayat hikâyelerinin verildiği sayfa kenarı hâşiyeler, farklı formdaki tasarımlar şeklinde tasarlanmış ve talik hattı ile özenli bir şekilde yazılmıştır.

Elmalılı, devrinin meşhur hattatları Bakkal Hacı Arif Efendi'den nesih ve sülüs dalında, Sami Efendi'den de talik dalında icâzet almış bir hattattır. İcâzet aldığı hat dallarındaki ustalığını, kendi icâzetnamesinin metnini, talik, sülüs ve nesih hüsn-i hat formlarında yazarak ortaya koymuştur. Diğer icâzetnâmelerde görülen düz veya nesih yazı formundaki metinlerden farklı olarak, Elmalılı'nın icâzetnâmesinin, ilk sayfası serlevha şeklinde, diğer sayfalar da ayrı ayrı istifler şeklinde tasarlanmış, uzun emek ve usta sanatkârlık gerektiren bir emekle meydana getirilmiştir.

Elmalılı'nın icâzetnâmesi, ilme ve ilim ehline gösterilen saygı ve hürmet ifâdelerinin kullanıldığı edebî üslup ile oluşturulan geleneksel metni, icâzet senesinde isimleri geçen âlimlerin hâşiyede kısa biyografilerin verilmesi ve hüsn-i hat sanatının nesih, sülüs ve talik dalında özgün tasarımlarla yazılması, nâdir ve çok başarılı bir örnek olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akpınar, Cemil. "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayın Matbaacılık, 2000.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1980.
- Altınoluk Dergisi*. "Kaht-ı Ricâl Ortamında Bir İlim Deryâsı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır". 17/195 (2002), 45.
- Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hücetullâhi'l-Bâliga Tercümesi Üzerine". *İlâhiyât Araştırmaları Dergisi*. 8 (2018). 23-44.

- Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İslam Hukuku Kâmûsu ve Âdem Maddesi'nin Tahlîli". *İlâhiyât Araştırmaları Dergisi*, 8 (2018). 65-98.
- Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mektuplaşmaları I". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 14 (2020). 27-72.
- Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mektuplaşmaları II". *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. 32/3 (2021) 759-784.
- Atik, Necmi. *Son Müfessir Elmalılı'nın Mektuplaşmaları*, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2021.
- Atik, Necmi. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Mesnevî Tercümesi". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 13 (2020). 25-68.
- Atik, Necmi. "Elmalılı'nın Kendi El Yazması Türkçe İbâdet Makâlesi". *İlâhiyât Araştırmaları Dergisi*. 6 (2016). 1-51.
- Atik, Necmi. *Hattat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*. Antalya, Kutlu Avcı Matbaacılık, 2013.
- Atik, Necmi. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Yazdığı İkinci Meâl". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 13 (2020). 183-222.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Tefsir Tarihi*, C: 2. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Doğrul, Ömer Rıza. "Müessif Bir İrtihal". *Cumhuriyet Gazetesi*. 28 Mayıs 1942.
- Ebu Nasr İsmail b. Hammâ Cevherî. *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. C. 3. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990.
- Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mucmelu'l-Lugat*, thk. Züheyr Abdulmuhsin Sultan. C. 1. Beyrut: Medresetü'r-Risâle, 1986.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Torunu Mehmet Hamdi Yazır Özel Arşivi
- Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. C. 5. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990.
- İdriz, Mesut. "İslâm Eğitimi Yaşamında İcâzet Geleneği". *Değerler Eğitim Dergisi*. 1/3. (2003). 175.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, I-II.
- Kur'ân-ı Kerim Meâlî*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009
- Öztürk, Nazif. "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Metrukâtı Hakkında Ön Rapor", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Öztürk, Nazif. "M. Hamdi Yazır'ın Vakıfçılık Anlayışı". *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 5-23.
- Öztürk, Nazif. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmü'l-Evkâf)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1983.
- Paksüt, Fatma. "Merhum Dayım Hamdi Yazır". *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 2.
- Paksüt, Fatma. Merhum Dayım Hamdi Yazır -II- Nazırlık, Tutuklanma, Aklanma". *Altınoluk Dergisi*. 175 (1992). 20-21.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006.
- Sifil, Ebubekir. "İbnü'l-Bühlûl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 20. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayın Matbaacılık, 1999.
- Telli, Hasan, "Vakıf Görevlileri ve Nitelikleri", *Vakıf ve Sosyal Kalkınma* ed. Aydın Kudat, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Telli, Hasan, "Osmanlı Vakıf Belgelerinde İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve Görüşleri: Makedonya Vakfiyeleri Örneği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (202), 453-492.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Türkiye İslam Yayın Matbaacılık, 1995.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 1. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Yazır, Mahmud Bedreddin. *Kalem Güzeli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, 9 Cit. İstanbul: Diyanet İşleri Reislîği Neşriyatı, 1935.

Ekler

